

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

Vnímání dětské šikany očima veřejnosti

Diplomová práce

Autor: Bc. Simona Kotašková, DiS.
Studijní program: N7507 - Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Iva Junová, Ph.D.

Hradec Králové

2015

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ
Pedagogická fakulta
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Simona Kotašková**
Osobní číslo: **P12257**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Název tématu: **Vnímání dětské šikany očima veřejnosti**
Zadávající katedra: **Katedra sociální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je zjistit, zda je veřejnost dostatečně informovaná o problematice šikanování, dále jestli je veřejnost schopna rozpoznat prvotní signály dětské šikany a identifikovat aktéry incidentu. Diplomová práce popisuje nejčastěji okolím vnímané varovné signály upozorňující na šikanu. Práce dále popisuje následující tematické oblasti spojené s problematikou dětské šikany: agrese, agresivita, násilí, rozdíl mezi šikanou a nevinným škádlením, charakteristika hlavních protagonistů šikany, příčiny, projevy, vývoj šikany, formy a následky šikany. Dále se práce zmiňuje o pojmu veřejnost, dav či média, která se šikanou úzce souvisí. Empirická část diplomové práce je založena na dotazníkovém šetření, které zjišťuje, na reprezentativním vzorku dospělé populace, informovanost a schopnost rozpoznání projevů dětské šikany. V závěru je případová studie šikanované dívky.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Seznam odborné literatury:

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Iva Junová, Ph.D.**
Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce: **4. března 2013**
Termín odevzdání diplomové práce: **4. března 2015**

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
děkan

L.S.

Mgr. Iva Junová, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. února 2015

Bc. Simona Kotašková

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala své vedoucí práce Mgr. Ivě Junové, Ph.D. za věcné připomínky, trpělivost a poskytování rad během psaní odborné práce, její postřehy byly pro tuto práci velikým přínosem. Dále bych chtěla poděkovat svému příteli Ing. Tomáši Patočkovi, Ph.D., se kterým jsem mohla diplomovou práci konzultovat po formální stránce i v rámci životních zkušeností na téma šikana, ale také mi dodával sílu a morální podporu po celou dobu studia společně s mými rodiči, kteří byli hnacím motorem pro dokončení mého studia, a kterým tímto také děkuji.

Anotace

KOTAŠKOVÁ, Simona. *Vnímání dětské šikany očima veřejnosti*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2013. s. 93

Diplomová práce.

Tato diplomová práce se zabývá šikanou mezi dětmi a způsobem, jakým tuto problematiku vnímá veřejnost v České Republice. Cílem práce je zjistit, zda lidé rozpoznají varovné signály šikany. Dále zjistit schopnosti lidí identifikovat aktéra, oběť nebo svědka šikany. Rozeznání aktérů je mnohdy složitější než by se mohlo zdát. Celkově svou práci zjišťuji, jak je veřejnost o problematice šikanování informovaná. Vlastní diplomová práce je rozdělena na teoretickou a empirickou část.

V teoretické části diplomové práce jsou definovány nejdůležitější pojmy, které se šikanou souvisejí a jsou s ní propojené. Dále je popsán rozdíl mezi škádlení a šikanou, jelikož hranice mezi nimi je velmi tenká a považuji za nutné, aby přinejmenším pedagog dokázal rozdíl rozpoznat. V práci také zmiňuji prostředí nejčastěji užívané pro šikanování. V další části diplomové práce se podrobně zabývám formami, znaky, způsoby šikany a vývojovými stádii procesu šikanování. Dále popisuji aktéry šikany a následky šikanování. Důležitou podkapitolou jsou vyjmenované varovné signály u šikany. Teoretickou část zakončuji kapitolou o veřejném mínění, médiích a jednání davu v kontextu se šikanou.

Empirická část diplomové práce se zabývá popisem výzkumného šetření, které bylo realizováno pomocí dotazníku, jenž měl zjišťovat postoj veřejnosti k problematice šikany, jejich zkušenosti s ní a schopnost rozpoznat aktéry šikany.

Práci doplňuje kromě přehledného grafického znázornění odpovědí na dotazníkové šetření, také doplňující metoda - kazuistika, která slouží jako znázornění konkrétního případu šikanování v praxi. Jedná se o kazuistiku, dnes již dospělé ženy, která na druhém stupni základní školy zažila psychickou i

fyzickou šikanu, prošla si v životě těžkými chvílemi, ale dnes se její svět točí kolem svého syna.

Klíčová slova: šikana, škádlení, psychická a fyzická šikana, agresor, oběť, agrese, veřejnost

Annotation

KOTAŠKOVÁ, Simona. *Child's chicane perception by public opinion*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2013. p. 93

Diploma Thesis.

This diploma thesis deals with chicane between children and the way of public opinion in the Czech republic to this issue. The main aim of my diploma thesis is to find out if people are able to recognize any warning signals of chicane and if the people can identify participant, victim or witness of chicane. The identification process of participants is sometimes even more difficult than you can imagine. Working on my thesis I am finding out that the information limits about chicane persists between people. My diploma thesis is divided into theoretical and empirical part.

In the theoretical part of my thesis the most important definitions about chicane, any relation to chicane and things which are connected together with chicane are mentioned. Also the difference between teasing and chicane is described because the borderline is very thin and I think that pedagogue should be able to find out the difference. Next in my work I mention the environment most often used for chicane behavior. In the other part of my work I describe forms, signs, ways of chicane, the development stage of chicane process, chicane participants and the consequences of chicane. I find out the subchapter describing the warning signals of chicane also important. Theoretical part of my work ends with chapter about public opinion, media and crowd behavior.

Empirical part of my diploma thesis deals with description of research investigation which was realized using questionnaire. The reason for using this method was to find out the public stance to chicane, their experience and the ability of the participant identification. All the questions used in my questionnaire are graphically illustrated.

My work is completed using casuistic method which can be used as illustration of individual chicane case in practise. Casuistic describes adult woman who was psychically and physically chicaned at the second grade of elementary

school. She spent some hard times in her life but nowadays the most important thing in her life is her son.

Key words: chicane, teasing, mental and physical chicane, aggressor, victim, aggression, public

Obsah

Úvod	12
1 Šikana jako pojem.....	14
1.1 Vztah šikany a souvisejících pojmů	15
1.2 Škádlení nebo už šikana?.....	17
1.3 Nejčastější prostředí, kde se šikana odehrává.....	20
2 Formy, znaky, typy, způsoby šikanování a vývojová stádia šikany	23
2.1 Formy, znaky šikany a její základní typy	23
2.2 Rozdělení šikany podle typu agrese a způsobu ublížení	25
2.3 Vývojová stádia šikany dle Zdeňka Martínka	28
2.3.1 První stupeň - Ostrakismus	28
2.3.2 Druhý stupeň - Fyzická agrese a psychická manipulace	29
2.3.3 Třetí stupeň - Vytvoření jádra	31
2.3.4 Čtvrté stádium – Vytváření norem	32
2.3.5 Páté stádium – Totalita	33
2.4 Přehled vývojových stádií šikanování dle Michala Koláře	34
3 Šikana jako ucelený proces - Pachatelé, oběti a svědci jako hlavní protagonisté šikany, projevy, varovné signály šikany a její následky.....	36
3.1 Agresor, útočník, šikanující, trýznitel – jeho charakteristika	36
3.2 Oběť šikany, šikanovaný – jeho charakteristika	40
3.3 Svědci šikany a jejich postavení v roli publika šikanování.....	44

3.4	Psychická šikana dívek v Čechách - způsob trýznění mezi děvčaty dle výsledků výzkumu	45
3.5	Nejčastější varovné signály šikany ze strany oběti	47
3.6	Následky šikany u hlavních protagonistů	49
4	Veřejné mínění, veřejnost, média a chování davu jako součást problematiky šikanování dětí.....	51
5	Empirická část	55
5.1	Výzkumný cíl.....	55
5.2	Metodologie výzkumu	55
5.3	Stanovení hypotéz	57
5.4	Charakteristika respondentů a průběh výzkumného šetření	58
5.5	Vyhodnocení stanovených hypotéz	82
5.6	Závěrečné shrnutí výzkumného šetření.....	84
	Závěr	87
	Seznam literatury	89
	Seznam příloh.....	93

Úvod

Dříve, než jsem se rozhodla psát o problematice šikany mezi dětmi v rámci diplomové práce, jsem se věnovala sociálně patologickému chování u dětí ve výchovném ústavu, konkrétně přičinám vzniku poruch chování. Tímto tématem jsem se podrobně zabývala ve své bakalářské práci, která byla vypracovaná ve spolupráci s pracovníky Výchovného ústavu Boletice nad Labem. Mohu tedy konstatovat, že odborníci pracující ve výchovném zařízení pro nejvíce problematické nezletilé chlapce v České republice, se sami nedokázali shodnout na tom, kde se v dětech bere tolik agresivity, násilí a touhy ubližovat jiným lidem.

Nyní bych se ráda orientovala jiným směrem, ale přitom stále zůstala u problematiky poruch chování u dětí. Šikana, která pramení z patologického jednání jedince, je velmi citlivý a špatně diagnostikovatelný jev. Jeho odkrytí představuje často dlouhotrvající proces pozorování a správné diagnostiky. Proto, aby přinejmenším pedagog mohl upozorovat varovné signály, je nutné, aby byl seznámen s prvotními projevy šikanování u dětí. Ať už se jedná o útočníka, oběť nebo svědka dětské šikany, nikdo z nich nemá zájem se dostat do problémů, proto o těchto problémech ve třídě mlčí. Oběť se může pokusit o tiché volání o pomoc, ale pokud ono volání pedagog nezaregistruje, je odkázán na své slabé schopnosti vyrovnání se s útoky na jeho osobu. To nemluvím o rodičích, kteří jsou vytížení a nemají dostatek času si všimnout, že se s jejich dítětem něco zásadního děje. Instituce, ve které dětská šikana nejčastěji probíhá, je škola. Ředitelé škol často šikanu ignorují, zatajují nebo si jí odmítají připustit, což je staví do pozice neprofesionála, který vědomě zavírá oči před touto „nemocí“ některých tříd. Povědomí lidí o projevech a znacích šikany je jedním z cílů mé práce, jelikož se z vlastní zkušenosti domnívám, že informovanost veřejnosti není dostatečná natolik, aby byla šikana na českých školách minimalizována.

Má diplomová práce se věnuje popisu a charakteristice základních pojmů, znaků, forem a typů šikanování, za zajímavou považuji charakterizaci šikany v dívčím podání. Jako stěžejní kapitolu uvádím vyjmenování známých signálů upozorňujících na potíže se šikanou. Rovněž se zabývám zjištěním, jaký mají

vliv média, dle odborné literatury, na veřejné mínění lidí. Jelikož média představují silný informační a komunikační prostředek, mohou nabízet různé, možná často i zkreslené, pohledy na problematiku šikanování mezi dětmi.

Empirickou částí diplomové práce se snažím podložit teoretický a odborný výklad za pomoci dotazníkového šetření, které bylo rozesláno široké veřejnosti bez jakýchkoli omezení. Cílem mé práce bylo zjistit, zda lidé mají informace o problematice šikanování a zda jsou případně schopni vnímat projevy šikany u dítěte. Dotazníkovým šetřením jsem také zjišťovala schopnost lidí rozlišit aktéry šikanování, což bylo současně jedním z dílčích cílů diplomové práce.

Téma mi rozhodně není cizí a ráda bych touto cestou nabádala odbornou i laickou veřejnost k větší vnímavosti při práci s dětmi, otevřenosti a komunikaci s nimi. Šikana se v průběhu let mění, je zkreslována, děti jsou při ubližování kreativnější a lépe ji udrží v tajnosti. Lidé by však měli, při rozpoznávání signálů šikanování, být stále obezřetní a aktivně se o danou problematiku zajímat v zájmu svých dětí.

1 Šikana jako pojem

Šikana je pojem, který v člověku vyvolává různé pocity. Je to dáno tím, co vlastně význam tohoto slova představuje. V dnešní době se jedná o násilné a záměrné chování jednoho nebo více jedinců s úmyslem ublížit jinému člověku fyzicky či psychicky, často opakovaně. Slovo šikana poprvé veřejně užil a zavedl psychiatr Petr Příhoda (Říčan, 1995, s. 25).

Říčan (1995, s. 25) definuje šikanu jako slovo „*francouzského původu, odvozeného od slova chicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů*“. Dnes slovo šikana nabývá širšího a zlomyslnějšího rozměru, navíc je velmi ošemetné šikanu rozpoznat. Bendl (2003, s. 21) uvádí, že „*je mnohdy těžké určit hranici mezi nevinným škádlením a šikanou*.“

Dle Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, což je nejoficiálnější verze definující školní šikanu, za tento nešvar lze považovat chování se záměrem žáka či skupinu žáků cíleně a opakovaně zastrášovat, ohrožovat nebo jim ublížit psychicky nebo fyzicky. Tento napadený jedinec se nemůže nebo neumí útokům bránit.

Stručně, ale výstižně šikanu, jako teoretickou definici, shrnuje Kyriacou (2003, s. 26) „*jako trvalé agresivní jednání jednoho žáka vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení*.“

Tento traumatizující jev se nevyskytuje jen ve škole mezi dětmi, ale i v jiném sociálním prostředí, mezi dospělými jedinci, ve skupinách mužů i žen, různého věku a dalších identifikátorů.

Dříve byl v naší zemi pojem šikana užíván především v kontextu s armádou, o čemž publikuje Říčan (1995, s. 25-26), kdy nováčci (tzv.“bažanti”) byli ponižováni, týráni, bití, využíváni, svalovala se na ně vina za něco, co provedli starší vojáci (tzv.“mazáci”). Snad každý, kdo zažil povinnou vojenskou službu, by dokázal jmenovat alespoň jeden mazácký žert, který musel někdo z „bažantů“ splnit v rámci rozkazu. Podobné praktiky se odehrávaly také na internátních školách.

1.1 Vztah šikany a souvisejících pojmů

Agresivní projevy lze mnohdy jen těžko jednoznačně vymezit a pojmenovat. Většinou se vzájemně prolínají, gradují, proměňují se. V této kapitole se budu věnovat přidruženým pojmům, které se šikanou souvisejí, jako jsou agrese a agresivita (rozdíl bude vysvětlen v textu níže), násilí, hněv, asertivita a hostilita. Všechny tyto pojmy jsou úzce spjaty s pojmem šikany, dokonce některé z nich jsou pro šikanující chování základním stavebním kamenem.

Agrese

Agrese bývá v každém člověku zakořeněná. Je to způsob, jak se bránit, pokud je člověk v ohrožení. Záleží na mnoha různých faktorech, které ovlivňují míru užití agrese při sebezáchově.

Agrese, jiným slovem útok, výpad, je způsob jednání, při kterém je nutné užití násilí, nenávisť, nepřátelství, útok proti stanovenému objektu. Důležitým prvkem agrese je záměr ublížení objektu (Martínek, 2009, s. 9).

Čermák (1999, s. 13) dále doplňuje prvky agrese: záměrnost, nikoliv náhodné ublížení, použití škodlivého stimulu, která má objekt poškodit. Podle Čermáka (1999, s. 12) můžeme za agresi považovat nejen fyzické násilí, nýbrž i zlostování, ponižování, výhrůžky, zastrašování. O příčinách agrese polemizuje mnoho odborných autorů. Zjišťují původ agresivního jednání, porovnávají toto jednání u lidí a u zvířat. Čermák (1999, s. 22) uvádí, že agrese je vrozená vlastnost sloužící k sebezáchově. S tím nelze nesouhlasit. Dále uvádí mnoho kapacit zabývajících bádáním osobnostních predispozic jedince se zvýšenou agresí a vlivu sociálních faktorů. V jeho knize jsou uvedena lidská vývojová období, ve kterých je nesmírně důležité uvedení správných vzorců chování především matky, potažmo otce, v prvních letech života dítěte.

Tím se autor přenesl k druhé straně pomyslné mince, kdy může být na vinně nesprávná výchova v nejužším rodinném kruhu, přehlížení dítěte rodiči a jeho frustrací při nedosažení vytyčeného cíle nebo také tlak situace, se kterou se jedinec nedokáže vyrovnat. Martínek (2009, s. 15-19) doplňuje příčiny organickým poškozením mozku jedince či neuspokojenou bazální jistotou jedince.

Agresivita

Agresivita nemá jednoznačnou definici. Lze se na ní dívat z různých úhlů. Nejjednodušeji ji lze vysvětlit jako předpoklad pro agresivní chování. Martínek (2009, str. 9) ji popisuje jako „útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.“

Sklon k agresivitě je závislý na mnoha faktorech: na vrozených předpokladech, aktuální situaci a podnětech a na zkušenostech, které jedinec nabyt. Tyto faktory jsou jen částečné, dílčí, pouze zvyšují možnost agresivního způsobu jednání.

Nyní je zřejmé, že rozdíl mezi agresivitou a agresí je v tom, že agresivita je pohotovost, připravenost k násilnému jednání a chování, kdežto agrese je samotný projev, realizace se záměrem násilného chování.

Násilí

Čermák (1999, s. 12) ve své publikaci uvádí, že mnohdy samostatně vyčleňující se kategorie násilí od agrese, je záměrné chování s cílem někomu ublížit. Násilí je zaměřeno proti sobě, jiné osobě, skupině, společnosti. Někdy bývá zaměňováno s agresivitou.

Hněv

Další pojem, který Čermák (1999, s. 13) ve své knize uvádí, a který je neméně důležitý pro tuto práci, je hněv. Tento výrazný emocionální stav může i nemusí agresi doprovázet. Stav jedince může hněv nabudit k agresivitě, na druhou stranu nahněvaný člověk nemusí být rovněž agresivní. S hněvem lze možná snadno srovnat vztek, ale to by byl omyl. Vztek je náhlý, intenzivní, neovladatelný stav, rozhodně jsou smazány hranice společenských norem. Člověk ve vzteku má velmi blízko k násilí. Hněv není tak impulsivní a náhlý, i jeho zdroje jsou odlišné než u vzteku.

Asertivita

Slovo asertivita vysvětluje stejný autor jako doposud (Čermák, 1999, s 12). Tento výraz je ve své podstatě způsob chování, které by si měl každý člověk osvojit a umět asertivní chování používat ve vhodných situacích. Jde o způsob jednání, kdy jedinec neustoupí od svého názoru, zvládne odmítnout něco, co sám nechce a dokáže prosazovat svá práva v mezích zákona dané země. Ostatní jsou tímto způsobem chování přesvědčeni, že jedinec má právo rozhodnout se, jak jednat.

Hostilita

Hostilita znamená ve zjednodušeném smyslu negativní vztah (postoj) k lidem nebo jedinci. Čermák (1999, s 13) uvádí, že vždy je cíl automaticky bez rozmyslu hodnocen kriticky.

1.2 Škádlení nebo už šikana?

V následující kapitole bych ráda poukázala na problematiku, která se týká každého z nás. Delikátnost a jemnost problému mezi škádlením (teasing) a šikanou nemohou jednoznačně vymezit ani přední odborníci. Říčan a Janošová (2010, s. 23) předkládají vysvětlení, jaký je rozdíl mezi škádlením a šikanou, a především poukazují na tenkou hranici mezi nimi. Je běžné, že ke škádlení dochází při vzájemném poznávání mezi vrstevníky, začleňování se do kolektivu a při sociální komunikaci.

Škádlení a popichování se většinou týká vzhledu, sexuality, přijetí jedince skupinou. Velmi často ovšem může nabrat na síle a dojde k potyčkám a zesměšňování s úmyslem jedinci záměrně ublížit. Oběti je ubližováno jedovatými a zlomyslnými poznámkami na jeho osobu a především opakovaně. Podle Fieldové (2009, s. 26) mohou mít projevy škádlení různé podoby:

- nadávky, pokřikování, posměšky, urážky,
- vyslovení hrozeb a požadavků,
- vydávání hanlivých a urážejících zvuků, když je oběť poblíž,

- škádlení (zde už se opravdu může jednat o šikanu) může mít i podobu obtěžujících SMS zpráv, e-mailů a jiných hanlivých vzkazů přes internetovou komunikaci.

Rozdíl mezi škádlením a šikanou se snaží jednoduše popsat Kolář (2009, s. 15) jako legraci pouze pro jednoho z aktérů. Pokud se děti mezi sebou škádlí, tak si oba uvědomují, že se jedná o legraci. Pokud to oba tak necítí nebo je jeden z nich při škádlení zraněn, iniciátor cítí vinu, poškozenému se omluví a dále již v aktivitách nepokračují. Problém u šikany je odlišný. Šikanující jde do aktivity se záměrem druhé osobě ublížit, necítí vinu, neomluví se za způsobenou bolest, akci opakuje a násilí na oběti se většinou stupňuje.

Po škádlení se většinou oba aktéři cítí radostně, uvolněně. Pokud nedošlo k ponižování, vážnému a záměrnému zranění, nebo jinému ublížení, nemělo by se jednat o nic jiného, než dětské škádlení, což je přehledně uvedeno v následující tabulce.

Tab. 1: Rozdíly mezi šikanováním a škádlením (Kolář, 2009, s. 16)

Škádlení	Šikanování
<p>Definice: Škádlení patří k rovnocenným, kamarádkým nebo partnerským vztahům.</p> <p>Chápáno je jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a v němž není vítěz ani poražený.</p>	<p>Definice: Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje, nebo to prostě bolí.</p>
<p>1. Záměr: Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.</p>	<p>Záměr: Ublížit, zranit a ponižít.</p>
<p>2. Motiv: Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé.</p> <p>Rozpouštění napětí ve třídě a</p>	<p>Motiv: Základní tandem – moc a krutost.</p> <p>Další motivy překonávání samoty,</p>

navozování uvolněné a pohodové atmosféry. Zodolňování, zmužnění.	zabíjení nudy, zvědavost ala Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého...
3. Postoj: Respekt k druhému a sebeúcta.	Postoj: Devalvace, znevážení druhého.
4. Citlivost: Vcítění se do druhých.	Citlivost: Tvrdost a nelítostnost.
5. Zranitelnost: Dítě není zvýšeně zranitelné a přecitlivělé.	Zranitelnost: Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.
6. Hranice: Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.	Hranice: Prolamování hranic, „znásilňování“ druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.
7. Právo a svoboda: Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opětovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.	Právo a svoboda: Bezpráví. Pokud se dítě brání nebo dokonce „legraci“ oplatí, je tvrdě ztrestáno!
8. Důstojnost: Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Důstojnost: Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.
9. Emoční stav: Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Emoční stav: Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.

10. Dopad: Podpora sebehodnocení, pozitivní nálada.	Dopad: Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.
--	--

Jak vyplývá z výše uvedené tabulky, co jeden člověk může považovat za příjemný projev pozornosti a začleňování se do kolektivu, může být pro jiného člověka s citlivějším vnímáním nepříjemné, urážlivé, či dokonce může napadat jeho osobu.

1.3 Nejčastější prostředí, kde se šikana odehrává

V knize Řičana a Janošové (2010, s. 24-25) se uvádí nejběžnější místo, kde se šikana odehrává. Jedná se o kmenovou třídu agresora i oběti, jde tedy o tzv. vnitrotřídní šikanu. Toto místo by mělo být pro děti bezpečné a sociálně aktivizační. Místo toho se třída stává trýznivým místem, kde oběť zažívá každodenní muka. Vnitrotřídní šikana poškozují i ostatní členy třídy, kazí celkovou atmosféru a rozbíjí sociální vztahy ve třídě.

Šikana může probíhat i během vyučování, za přítomnosti pedagoga. Během vyučování se od dětí může jejich oběť dočkat drobných posměšků, narážek, naschválů z různých stran, což učitel může, vzhledem k probíhajícímu vyučování, brát jako drobný přestupek hodný pouze napomenutí. Pro oběť je to však něco víc, tuší, co se bude odehrávat o přestávce, kdy nebude učitel v dohledu. Přestávka bývá nejhorší doba během pobytu ve škole.

Šikana se může odehrávat ve třídě, na chodbě, na toaletách či jiných prostorách školy i mimo ni. Během třídní šikany dojde k terorizování dvěma až třemi agresory, zbytek třídy může být pouhými účastníky nebo se mohou nechat strhnout k hromadnému ubližování oběti, které jde mnohdy i o život.

V odborném zahraničním článku jsem našla úryvek o prostředí charakterizující třídu, které je považováno za jeden z faktorů, který může souviset se šikanováním. Marjoribanks (1994) tvrdí, že školní osnovy, které jsou namířeny přímo na kultivaci představitosti a soupeření zájmu o studenty může mít negativní dopad na viktimizaci mezi vrstevníky. Navíc, pokud učitelé projeví skutečný zájem o studenty, který je skombinován s vyvarováním se zřizování

nepodložených pravidel, následně posiluje pocit bezpečí studentů a odstraňuje pocity nudy, které mohou spustit agresivní chování (Rigby, 2008).

Na školní šikanování má určitý vliv také vybavení, prostory školních místností, jak o tom pojímá Safer. Uvedl, že dalším rizikovým faktorem, co se týče školního šikanování, je architektonické provedení školy, které umožňuje přímý přístup učitelů skrz budovu a umožňuje tak poměrně dobrý dohled nad studenty. Více jak 75% útoků ohlášených studenty se děje během přestávek na chodbách a toaletách, těsně před začátkem nebo po konci vyučování. Třídy jsou pokládány za nejbezpečnější místo (Safer, 1986).

Toto tvrzení vyvrací Říčan a Janošová (2010), kteří uvádějí, že v dnešní době školní kmenová třída není pro oběť nejbezpečnějším místem ve škole. Je možné, že tato tvrzení se rozcházejí z důvodu čtyřicetiletého časového rozdílu mezi těmito výroky.

Martínek (2009) poukazuje na další místa, která svádí k ukrutnostem, ponižování a ubližování dětem, které, i když jsou na půdě školy, se cítí bezbranně. Jedná se o školní toalety, zde je problém v etickém směru, kdy učitelé nechodí na toalety opačného pohlaví, aby nedošlo k jejich obvinění z obtěžování dětí. Toalety jsou tudíž místem, kdy útočník může napadnout přímo tělo své oběti. Učitel by měl mít proto přehled nad tím, kdo na toalety vstupuje a jak tam je dlouho.

Dále autor ve své publikaci (2009) popisuje další místa typická pro šikanu ve škole i mimo ni a těmi jsou především:

- **tělocvičny**, kde oběť zakouší fyzické ubližování třeba i pomůckami využívanými během tělocviku (pálky, míč),
- **šatny**, zde agresor může útočit na majetek oběti, ale také ji fyzicky napadnout v malém prostoru šatny,
- **školní jídelny**, i přesto, že je zde dozor, dochází k útokům na stravu oběti formou krádeží nebo znehodnocením jídla,
- **skrytá místa ve škole**, kde se tyran cítí bezpečně, jelikož ví, že tyto místa (schody na půdu, skryté výklenky, vedlejší chodby) dozor často nekontroluje,

- **pokoje na školním výletě**, kde se odehrává šikana většinou v nočních hodinách, kdy pedagogové již spí, agresor napadne svou oběť pod rouškou tmy, což umocňuje traumatický zážitek oběti,
- **další možné prostory**, které mohou sloužit šikaně, jsou dílny, hřiště, vedlejší pozemky školy.

Jak se tedy zdá, škola a školní aktivity nejsou vůbec bezpečným přístavem pro někoho, kdo zažívá šikanu. Každé zákoutí této instituce svádí k ubližování a k násilí. Tato kapitola sloužila k odhalení nejpravděpodobnějších prostor, kde se šikana může objevit.

2 Formy, znaky, typy, způsoby šikanování a vývojová stádia šikany

V této kapitole bych ráda věnovala pozornost rozdělení šikany na několik způsobů, mimo jiné také na základní zrod šikany, který se vyvíjí a roste v konkrétních stádiích. Pro toto téma jsem využila publikaci Agresivita a kriminalita školní mládeže od Zdeňka Martínka (2009), kde jsou také popsány charakteristické způsoby ubližování v konkrétních stádiích.

Šikaně a jejím charakteristikám se velmi detailně a s praktickými zkušenostmi věnuje Michal Kolář ve své knize Bolest šikanování (2001), proto jsem většinu informací čerpala z této knihy. Pro názornost jsem z Kolářovy knihy použila popis konkrétních případů nejrůznějších způsobů šikanování mezi dětmi.

2.1 Formy, znaky šikany a její základní typy

Dle Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení je šikana různorodá, přičemž mezi základní formy, které jsou tímto pokynem definovány, řadíme:

- verbální šikana – přímá a nepřímá – útok na psychiku jedince (zde je zahrnuta i kyberšikana)
- fyzická šikana – přímá a nepřímá – včetně odcizení nebo ničení osobních věcí oběti
- kombinace verbální a fyzické šikany – smíšená šikana.

Podle Koláře (2001, s. 31) je dobré při rozeznávání varovných signálů ukazujících na šikanu, využít vnější pohled pro posouzení dané situace. Hlídáme nápadné a zřetelné projevy násilí a další znaky šikany, jako je:

- záměrnost
- opakování
- nepoměr sil
- samoučelnost agrese.

Samotný vnější pohled však k pochopení šikany nestačí, je nutné znát vnitřní strukturu šikanování, vnímat varovné signály, aby vše zapadalo do vzorce šikany. Dále Kolář (2001, s. 32) ve své knize uvedl jiným dělením projevy šikany do tzv. trojdimensionální „mapy“, díky níž lze projevy šikany dělit na:

- přímé a nepřímé
- fyzické a verbální
- aktivní a pasivní.

Díky tomuto rozdělení vznikne osm druhů záměrného šikanování (Tab. 2), kde lze nalézt konkrétní známky agrese a manipulace a také odlišnosti mezi jednotlivými typy šikany.

Tab. 2: Klasifikace typů šikany Kolář (2001, s. 32)

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věsí do smyšky, škrťí, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Hlavní agresor pošle své stoupence, aby oběť zbili a zničili její věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů).
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozlišování pomluv, dále také tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena kresbami či básničkami.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, položenou otázku, atd.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělal agresor.

Tato klasifikace nabízí široké spektrum způsobů, jak může být jedinci ubližováno. V uvedené tabulce lze rozpoznat, kdy jde o přímý fyzický útok, který se může na první pohled zdát jako nejhorší způsob ublížení. Problém je, že pravidelné, opakované a dlouhodobé ignorování, pomlouvání a urážení oběti nebo dělání naschválů může křehké dětské oběti ublížit více než tělesné ubližování. Jde totiž o kontinuální nabourání osobnosti a podkopání sebeúcty.

2.2 Rozdělení šikany podle typu agrese a způsobu ublížení

Konkrétní příklady ubližování, které jsou používány agresory na svých obětech Kolář (2001, s. 28-30) popsal a rozdělil na 5 podskupin podle způsobu šikanování. Uvedu zde jen ty nejčastější a nejpoužívanější:

Fyzická agrese a používání zbraní

- Oběť je škrcena různými pomůckami (pásek, provaz, kabel) až získá cyanotickou barvu, do ztráty vědomí, vždy je rozpoznatelná strangulační rýha. Může být také dušena polštářem, ručníkem nebo mít přes hlavu igelitový pytlík, agresor sleduje, jak dlouho vydrží nedýchat.
- Skupina agresorů se snaží oběť vyděsit tím, že se jí pokoušejí shodit z výšky, někdy k tomu stačí opravdu málo. Někdy skupina drží oběť jen za nohy, visící z okna. Někdy stačí oběť vyhecovat nebo vystrašit, aby z okna skočila sama, ze strachu, na povel.
- Oběť je pobodána do různých i choulostivých částí těla nožem, špendlíkem (až po hlavičku), kružítkem, tužkou, až jí teče krev.
- Agresor svou oběť svlékne do naha a před obecenstvem ji ponižuje, křičí na ni sexuální vulgarismy a nutí jí dělat sexuální pozice, ve kterých je zesměšňována.
- Oběť je zkopána, někdy celou skupinou, třídou, mlácena předměty (hole, kabely, tyčí, také dochází k pálení na různých částech těla oběti.
- Dítě, které je šikanováno, je také vystavováno hromadnému bití, ranám pěstí do obličeje, do břicha, až může dojít k vnitřnímu krvácení.
- Mírnější, ale neméně závažné, je fackování, kdy oběť dostává pohlavky nebo rány dlaní do týla. Dále agresor oběť koupe nebo sprchuje ve studené vodě, stříhá nebo jí opaluje vlasy.
- Lehčí formou fyzického napadání je neočekávané čechrání vlasů, lepení žvýkačky do vlasů či házení potravin za triko.

Slovní agrese a zastrašování

- Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím, osobně nebo anonymně po telefonu.

- Agresor vyhrožuje užitím zbraně – pistole, nože, pálkou, tyčí, břitvou, boxerem, plynovým sprejem.
- Oběti je nadáváno podle státní příslušnosti, barvy pleti, váhy, celkového vzhledu, sexuálních zkušeností....
- Agresor uráží rodiče oběti, vysmívá se neúspěchům, handicapům, trápení, agresor vtipkuje na úkor oběti, zesměšňuje ji.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresoři ničí oblečení oběti, kradou oběti peníze, školní pomůcky a osobní předměty, které mohou i znehodnotit, nejen si je přivlastňovat.
- Oběť půjčí svačinu agresorovi, který ji poplve. Do bot oběti je napliváno, namočeno nebo nalita voda či jiná tekutina.
- Skupina agresorů ukradne, schová nebo jinak manipuluje s legitimací na MHD oběti, peněženkou, stravenkami, školní taškou.

Násilné a manipulativní příkazy

- Oběť je nucena, aby se klonila před agresory, klečela a prosila své „pány“ o milost, čistila a líbala jim nohy, musela masturbovat před kolektivem, je nucena pít moč nebo poplivané potraviny, jíst z podlahy.
- Oběť nesmí mluvit se svými přáteli, musí dělat práce za agresory, je nucena říkat ponižující a nevhodná hesla, odevzdávat agresorům svačinu, peníze a jiné cennosti.
- Musejí agresorům pomáhat se školními povinnostmi, pracovat v dílně za agresory.
- Je donucována dělat „metro“ (podlézat lavice a hlásit stanice metra) nebo „válku“ (nohou od židle předvádí, že sestřeluje nepřátele), žák, který je pověřen, aby dodržoval kázeň v jeho nepřítomnosti, je donucen agresorem, aby na tabuli psal jméno oběti.

Zraňování izolací, básněmi či kresbami

- Oběť je ignorována, odsouvána do pozadí, bez reakcí na její dotazy.
- Pokud si na obědě oběť přisedne k nějaké skupince, ostatní si odsednou, jako by se oběti štítily.

- Dítě je tyrany pomlouváno, osočováno z věcí, které nespáchalo, ale trýznitelé jsou přesvědčeni o tom, že to oběť udělala a vše se rozkřikne po škole.
- Oběti jsou zaplavovány nevhodnými kresbami, nelichotivými básněmi.

Z pohledu typizace šikany dle pohlaví, jde s výhodou použít např. studii autorky Anny C. Baldry (2003), která provedla výzkum na vzorku přibližně tisíce italských žáků. Výsledky studie přehledně shrnuje Tab. 3. Provedený výzkum v podstatě potvrzuje trend, že častějšími agresory jsou chlapci, kteří si za oběť vybírají rovněž chlapce. Dívky také viktimizují oběti stejného pohlaví.

Tab. 3: Výskyt šikany a viktimizace v porovnání podle pohlaví (Baldry, 2003, s. 720)

typ šikanování	dívky (N=498)	chlapci (N=528)
1) nadával jsem	20,1%	37,7%
2) účelně jsem s někým nemluvil	23,9%	23,1%
3) fyzicky jsem napadnul (bití, kopání)	6,4%	24,2%
4) šíření pomluv	5,0%	14,6%
5) vyhrožování	2,2%	9,1%
6) kradl jsem a ničil cizí věci	1,6%	6,1%
přímá šikana	23,3%	50,0%
nepřímá šikana	26,3%	31,3%
typ viktimizace		
1) nadávali mi	31,8%	40,8%
2) šířili o mě pomluvy	21,7%	25,0%
3) izolovali mě z kolektivu	18,3%	20,3%
4) ukradli mi věci	15,3%	16,1%
5) fyzicky mě napadli	11,6%	17,4%
6) nikdo se mnou nemluvil	14,3%	10,0%
7) vyhrožovali mi	5,2%	11,6%
přímá viktimizace	40,4%	54,1%
nepřímá viktimizace	35,5%	39,2%

Výrazně častěji se objevuje šikana přímá i nepřímá u chlapců, než-li u dívek, jak je patrné z Tab. 3. Dívky nejčastěji používají za způsob šikany ignorování a nezapojoování oběti do konverzace. Nejméně praktikují krádeže a ničení cizích věcí. Chlapci nejčastěji používají nadávky proti oběti, jako druhý nejčastější způsob šikanování užívají fyzické napadání. Nejméně často chlapci ničí věci oběti, ovšem v porovnání s dívkami tento způsob šikanování praktikují častěji

než ony. Co se týká viktimizace, je u chlapců rovněž vyšší nežli u dívek, což může souviset s faktem, že chlapci obecně častěji šikanují.

V České republice byl v roce 2001 Miluší Havlínovou a Michalem Kolářem udělán celorepublikový výzkum podporovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, který se věnuje zjištění šikany mezi dětmi na druhém stupni základních škol a tento dokument dokazuje, že otřesných 41 % dětí v ČR je na základních školách šikanováno (Havlínová, Kolář, 2001, s. 14-18).

Dále mohu předložit výsledek studie (Glew, 2008), kdy se americké děti ve věku 11-16 let zúčastnily výzkumu v roce 2001-2002, kdy se zjišťovala šikana na základních školách. Z počtu 6836 studentů, kterých se nakonec zúčastnilo 5391, což představuje 79% oslovených, jich 15% bylo šikanováno, ale nikdy sami nikoho jiného nešikanovali. 7% studentů šikanovalo ostatní, ale nebyli sami šikanováni a 4% studentů se považovalo za oběti šikany. 74% zbylých studentů uvedlo, že se sami přímo neúčastnili týrání jiných studentů.

2.3 Vývojová stádia šikany dle Zdeňka Martínka

Martínek se ve své publikaci Agresivita a kriminalita školní mládeže (2009, s. 117-129) detailně věnuje vývojovým stádiím šikany, která se pokusím zestručnit a vystihnout základní charakter dané konkrétní fáze. U každého stádia autor popisuje charakteristické způsoby útoků, které se s postupem vývoje zhoršují a přitvrzují.

2.3.1 První stupeň - Ostrakismus

Jde o tzv. „vyčleňování“ jedince z kolektivu. Jde o úplně první stupeň šikany, kdy ještě nedochází k fyzickému ubližování. Iničiátoři svou oběť trápí tím, že ji ignorují, nereagují na pozdrav, odpovídají hanlivě a manipulují a navádějí zbytek třídy, aby se s šikanovaným dítětem nebavili. Oběť nechápe situaci ve třídě, reaguje negativně, popudlivě, agresivně vůči spolužákům.

Iničiátoři vidí svůj úspěch a ve svých praktikách přitvrzují. Snažení oběti v komunikaci se třídou je marné a začne se stahovat do sebe, nevyhledává ani staré kamarády.

Často se u takových to dětí začínou vyskytovat dle Martínka (2009) tři typické znaky ostrakismu:

- velký a rychlý pokles školního prospěchu,
- snížení schopnosti soustředit se, např. ve škole během hodiny,
- navštěvování nižších ročníků pro získání obdivu a pozornosti nebo vybití vzteku.

V prvním stádiu ostrakismu lze spatřit charakteristické znaky:

- spolužáci oběť ignorují, nekomunikují s ní nebo ji pomlouvají, urážejí, tváří se, že se jí štítí,
- oběť je osočována z věcí, které neprovedla a je na ni svalována vina,
- oběť zakouší také kyberšikanu, kdy jí jsou posílány nevhodné a urážející SMS, e-maily, které mohou být rozesílány po celé škole,
- spolužáci i iniciátoři pomlouvají rodiče oběti, chtějí, aby se oběť rozčílila, vztekala se a bránila se,
- iniciátoři se oběti vysmívají, vtipkují o ní, nadávají např. jejímu určitému handicapu,
- celá třída, která je již zmanipulovaná, se snaží o školní neúspěch oběti, a tak např. při zkoušení oběti jí třída napovídá schválně špatné odpovědi,
- iniciátoři ovšem míří výš, nejde jen o rozšíření pomluv ve třídě, ale po celé škole.

Tuto situaci lze najít snad v každé třídě základní školy, snad každý to mohl zažít (nejen jako oběť či iniciátor, ale i jako člen třídy s někým, proti komu se třída obrátila) nebo o tomto jevu slyšel alespoň zprostředkovaně. Pomluvy, drobné legrácky, neodpovězení na pozdrav, špitání za záda, zdá se to být jako typické chování předpubertálních dětí (především dívek), ale pravdou je, že právě v tomto chování lze spatřovat prvopočátek šikany, který může vyústit v další potenciální negativní vývoj.

2.3.2 Druhý stupeň - Fyzická agrese a psychická manipulace

V případě náročných situací ve škole, např. pololetí, na konci roku, kdy je zvýšen vnější tlak na žáky, kvůli přibývání písemných prací, se třída dostane do napětí. Především agresori se potřebují vybití, vykompenzovat tlak, který je na ně vyvíjen. K tomuto účelu jim poslouží oběť, většinou právě ta osoba, která již

je za oběť považována delší dobu. Agresor se snaží, aby se jeho oběť cítila ještě hůře než on. Často se za tím skrývá pocit nudy, konkurenční boj, agresorovo snížené sebevědomí, nepříjemné pocity, které prožívá, tuto frustraci si následně vylévá na své oběti.

V této fázi se k psychickému trýznění přidává i opravdové fyzické násilí ve formě bití, kopání nebo je oběť považována za agresorova sluhu. Také bývá terčem útoků majetek oběti (poničené školní potřeby, znehodnocené osobní věci či oblečení). Silný vliv na psychiku oběti, kterou agresor má, je už natolik velká, že agresorovi stačí jen své oběti ukázat výhrůžné gesto, aby v ní vyvolal nepředstavitelný strach a pocit nebezpečí, které může číhat všude.

Dítě, které je šikanováno, se snaží odpoutat od strachu různými cestami, které mohou mít nejčastěji podobu absencemi ve škole až po útěk či nemoci. Začne mít somatické potíže, tj. bolesti hlavy, břicha, zvýšené teploty. V horším případě si dítě začne samo ubližovat.

V tomto stádiu se většinou začne měnit i celá skupina. Ti, co byli dříve v neutrálním jádru, se začnou přiklánět buď k agresorovi, nebo dokonce i k oběti. Pokud by se stalo, že se k oběti přidá silný jedinec, mohou se společně postavit proti tyranům a jejich chování zastavit. To by ovšem byl unikátní případ, takových případů bohužel příliš není.

Charakteristické způsoby ubližování ve druhé vývojové fázi šikany:

- výhrůžky osobní nebo přes telefon násilného ublížení, mučení,
- oběť je nucena posluhovat útočníkům,
- oběti jsou zabavovány peníze, ničeny osobní věci – rozřezaná bunda, odstraněné tkaničky do bot, voda či moč v botách, jsou jí odcizeny školní pomůcky,
- oběť je ponižována tím, že musí „bavit“ ostatní – napodobovat kreslené postavičky, zvířata, dělat ze sebe šaška, aby se mu všechny děti ve třídě smály, např. podlézat lavice a být pražským metrem, přičemž musí hlásit jednotlivé stanice,

- dostává neverbální signály o fyzické likvidaci, např. když agresoři naznačují prstem, že oběti podříznou krk nebo bušení pěstí do dlaně a ukázání na oběť,
- oběť bývá napadena pravítkem, kružítkem, podkopnutím nohy, útoky během sportovních aktivit na tělocviku.

2.3.3 Třetí stupeň - Vytvoření jádra

Pokud není dospělými řešena ani druhá fáze šikanování, logicky nastává třetí stupeň, ve kterém velmi posílila moc útočnicků nad ostatními spolužáky. K posílení dochází také díky tomu, že zatím nikdo z pedagogů ani jiných dospělých netuší, že k šikaně vůbec dochází.

Dle Martínka (2009, s. 122) vzniká tzv. pyramida šikanování, kde na samém vrcholu jsou útočníci, pod nimi jsou jejich sympatizující spolužáci a na samotné základně pyramidy je oběť. Všechna pozornost agresorů se soustřeďuje jen na oběť, za což jsou ostatní spolužáci rádi. Hlavně, že šikana nesměruje jejich směrem.

Agresoři jsou v této fázi šikany na ubližování jiným dětem dosti závislí. Veškeré nepříjemné pocity a stres jsou spouštěčem pro další šikanování nevinných. Třída je zmanipulovaná natolik, že mnoho jedinců má svou „rolí“, např. „hlídač“, který postává před třídou a sleduje, zda se neblíží pedagogický dozor.

Je tedy již jasné, že šikana prorostla celou třídou, každý o ní ví a nikdo se neopovází oponovat agresorům. Neustále se projevují znaky ostrakismu, fyzického týrání, psychického nátlaku, jako např. hra na hodného a zlého – jde o to, že jeden z hlavních agresorů své oběti důrazně vyhrožuje napadením, jestli se objeví ten den venku. Druhý z agresorů za obětí přijde, je na ni milý, jako po dlouhé době ještě nikdo. Slibuje, že oběť bude pod jeho ochranou, že není důvod nejit po škole ven, ať se ničeho nebojí. Oběť s úlevou souhlasí s vidinou zlepšení své situace. Uvěří druhému agresorovi a při odpolední procházce narazí na hlavního protagonistu, který ho spolu s „hodným“ agresorem zmlátí.

Dítě, které je v této fázi šikany, často přestává chodit za školu, protože se zde vlastně cítí bezpečně. Bezpečí cítí v učitelích a dalších dospělých, kteří by

mohli ve chvíli nebezpečí zasáhnout. Nenápadně sleduje a vyhledává přítomnost učitelů, ale nikdy s nimi nenaváže komunikaci. Má strach, že by jej viděli spolužáci a mysleli by si, že si na ně učiteli stěžuje. Je to zlomový okamžik, pro oběť i pro útočníka, který si je vědom svého počínání i možného trestu.

Typické znaky šikany ve třetím stádiu:

- stále přetrvává ostrakismus, psychický nátlak ve formě podřízenosti a posluhování tyranům,
- dále pak nejrůznější formy „her“ : ubližování mokrým šátkem kolem krku oběti, který je fénem sušen a tím, jak schne, smrskává se a dotýcnou oběť škrtí. Dalším typem agresorovi „hry“ je tzv. tatranka, kdy oběť dostává údery otevřenou dlaní do zátylku. Je nucena předvádět gladiátorské hry,
- oběť je pálena, bita pěstmi, kopána, na WC útočníci strkají oběti hlavu do záchodu a opakovaně splachují, oběť se topí,
- agresori plivou oběti do jídla, močí do pití a nutí ji to pozřít, venku válejí oběť v bahně, vysmívají se rodičům oběti,
- oběť musí za útočníky dělat domácí úkoly jejich ostatní povinnosti,
- kapesné je využito na zaplacení agresorům, že oběť nezmlátí, školní pomůcky jsou ničeny, poškozeny, zcizeny a následně agresor učitele upozorní na nedostatky ve školních pomůckách,
- oběť musí chodit dostatečně daleko za útočníky, navíc nesmí v jejich přítomnosti nikoho oslovit bez získání jejich souhlasu.

Všichni si jsou vědomi trestu za prozrazení šikany, proto je v této fázi již dosti skrytá a zároveň pro útočníky návyková.

2.3.4 Čtvrté stádium – Vytváření norem

Psychika jedince postiženého šikanou v tomto stádiu je již příliš zasažena, přijme svou roli jako normální a v podstatě začne být na šikaně také závislý stejně jako jeho trýznitelé. Ochotně provádí vše, co po něm agresori chtějí,

někdy iniciativu zahajuje sám, je to pro něj lepší než co by si na něj vymysleli agresoři.

Oběť se snaží agresorům zavděčit, pobavit je a proto se mění jeho chování během vyučování, kde vyrušuje, má špatný prospěch, má poznámky za nekázeň, často také upozornění na výchovné problémy.

Typické pro čtvrté stádium je někdo z přihlížejících, ze třídy, kde šikana probíhá. Tento člověk se stává také agresorem, jeho způsob šikany je aktivně-pasivní. Pasivní – vymýšlí způsoby trápení šikanovaného jedince, aktivní – na příkaz agresora je ochoten bez většího zaváhání oběti ublížit.

Závislost na šikanujícím chování je oboustranná a natolik prorostlá třídou, že již nestačí oddělit agresora od oběti, přeřadit oběť do jiné třídy, i zde by byla submisivní a nechala si ubližovat jinými silnějšími jedinci. To samé by se pravděpodobně stalo u agresora, který by si ihned našel jiného slabého spolužáka, kterému by mohl ubližovat.

Znaky, které jsou charakteristické pro čtvrté stádium šikany:

- oběť je agresory škrcena, pálena, věšena, svlékána a vystavována veřejnosti, je stříhána nebo jsou vlasy páleny,
- oběť je nucena olizovat záchodové prkénko či WC mísu a také boty svých trýznitelů,
- agresoři vyhrožují zmlácením, kopáním, mučením až zabitím, kdy je oběť držena za nohy z okna dolů, vyhrožují jí zbraněmi, jsou jí lámány prsty např. ve svěráku na pracovních činnostech,
- na oběť jsou svalovány činy a obvinění, které nespáchala, ale přesto sklídí posměch třídy nebo celé školy.

Je patrné, že oběť je systematicky trýzněna a její psychika je deformována. To stejné se dá říci i o útočnickovi, jehož psychika je šikanujícím chováním narušená a stává se nezastavitelným.

2.3.5 Páté stádium – Totalita

Konečné stádium úplné oddanosti oběti agresorovi. Kolektivu vládnu agresoři, třída, včetně oběti, vnímají i agresorovi neverbální pokyny, které je ponoukají

k akci. Všichni „své oblíbené“ agresory chrání, obdivují, dělají pro ně vše. Agresoři jsou v ubližování druhým na vysoké úrovni, zdokonalují své formy násilí, jsou agresivnější a extrémnější, v některých případech jsou schopni svou oběť zabít. Oběti jsou útočníkům zcela podřízené, dostávají se do tzv. Stockholmského syndromu, kdy jsou schopni pro útočníky udělat bezmyšlenkovitě vše a bez známek odporu.

Je vůbec možné proti takto zanícené šikaně něco podniknout? První čtyři stádia se dají pedagogicky a terapeuticky řešit, ovšem poslední stádium je natolik složité a všemi členy prorostlé skrz na skrz, že jediný způsob, jak vše přerušit, je podle Martínka (2009, s. 129) rozdělit celou třídu. Agresory umístit do výchovných zařízení, s obětí terapeuticky a intenzivně pracovat, i když si šrámy na duši ponese jistě celý život.

2.4 Přehled vývojových stádií šikanování dle Michala Koláře

Pro porovnání bych ráda uvedla dělení vývojových stádií šikany podle Michala Koláře (2011, s. 45-52), jelikož každý autor tuto problematiku uchopuje trochu z jiného úhlu dle svých zkušeností. Autor ve své praxi zjistil, že pro léčbu šikany je nutné znát, v jaké fázi se aktéři šikany nacházejí, aby s nimi mohl správně pracovat. Vyvrcholením negativního vývoje šikany, je úplné podřízení se agresorovým požadavkům a jeho totální moc nad celou třídou. Během vývoje šikany ve třídě je možno zaznamenat, jak se mění postoj jedinců k nastavovanému režimu agresora nebo skupiny agresorů a k násilí.

1. Zrod ostrakismu – dle Koláře (2011, s. 46) si mnoho lidí představuje, že zákonitě musí být ve skupině dětí patologicky zaměřený sadista. Netuší, že i ve zdravém kolektivu se najde slabý jedinec, kterého třída ignoruje, je málo vlivný a ocitá se na nejnižším žebříčku oblíbenosti. Tito žáci zakoušené zárodečnou podobu šikany.

2. Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese – Kolář (2011, s. 47-48), stejně jako Martínek uvádí, že v této fázi se ve třídě objevuje krize. Kolář ji ovšem popisuje jako přirozenou a příznivou pro zdravý růst kolektivu. K tomu je ale potřeba korigování od pedagoga, který žáky naučí správnému způsobu vyrovnání se s krizí. Pokud se žákům toto vedení nedostane, vezmou situaci do vlastních rukou a s nedostatkem copingových strategií si vytyčí vnitřního

nepřítele – obětního beránka, hromosvod pro vybití jejich nahromaděné energie a stresu. Tato fáze je průlomová, buď agresor, nebo agresori převezmou vládu nad obětí i třídou a zbaví se vnitřních zábran, nebo se ve třídě najde několik jedinců, kteří mají k násilí odpor a soudržnost třídy útokům na oběť zabrání.

3. Klíčový moment – vytvoření jádra agresorů – v této fázi se, podle Koláře (2011, s. 51), rozhoduje o převzetí moci skupiny agresorů nebo silné pozitivně laděné skupinky. Pokud žádná skupina čelící agresorům není, násilí ve třídě se rozroste jako nákaza. Moc agresorů zesílí a nastane jejich vláda.

4. Většina přijímá normy agresorů – pokud je agresorům nikdo nepostaví, jejich moc zesílí natolik, že přinese i plody, jak uvádí Kolář (2011, s. 51). Normy a pravidla agresorů jsou třídou přijaty a stanou se nepsaným zákonem. I mírní a slušní žáci se zapojí do „zábavy“ ubližování jinému spolužákovi, při čemž cítí uspokojení a integrita třídy je již totálně narušená.

5. Totalita neboli dokonalá šikana – nyní již nemoc (šikana) pohltila celý organismus (třídu), žáci respektují normy agresorů a jsou jim zcela po vůli. Kolář (2011, s. 52) používá výstižnou terminologii pro přehlednější představu situace. Po přijetí totalitní ideologie útočnicků, se třída rozdělí, podle autora, na otroky a otrokáře. Síla brutálních útoků narůstá, otrokáři ztrácí poslední zbytky lidskosti, necítí pocit viny pro to, co dělají. Otroci jsou bezradní, snaží se vyhýbat škole, vyvolávají si zdravotní komplikace, myslí na sebevraždu. Špatná a těžko odhalitelná je situace, když iniciátor celé skupiny je premiant a „hvězda“ třídy, který je mimo jiné i vlivný a oblíbený u pedagogů. Tento žák organizuje třídu, udává povely, pomáhá pedagogům atd. Skryté volání utlačovaného žáka se špatným prospěchem nevyvíjí, je pedagogy přehlížen.

3 Šikana jako ucelený proces - Pachatelé, oběti a svědci jako hlavní protagonisté šikany, projevy, varovné signály šikany a její následky

Všechny účastníky šikany je nutné nejprve pojmenovat, aby bylo možné dále charakterizovat jednotlivce a vidět rozdíly mezi nimi. Jako hlavní aktéry jednoznačně označím agresora a jeho oběť. Nesmím ovšem zapomenout ani na případné publikum, které šikaně přihlíží. Budu popisovat charakteristické znaky agresorů, obětí, svědků z české i zahraniční literatury.

Zajímavou kapitolou, kterou chci poukázat na zvyšující se výskyt tohoto negativního trendu, je šikana mezi dívkami. Neopomenutelné a stěžejní pro tuto diplomovou práci, je především popis konkrétních varovných signálů u dítěte, které je šikanováno.

Některé zahraniční studie různě hodnotí charakteristiky dětí, zapojujících se do šikanování. Stephenson and Smith (1989) uvádějí, že v zásadě existuje 5 hlavních skupin dětí, které jsou zapojeny do šikanování: dominantní tyrani, úzkostliví tyrani, děti, které jsou šikanovány a zároveň šikanují, klasické oběti a provokující oběti.

Lagerspetz a kol. (1982) našli 4 podobné charakteristiky pro šikanované chlapce i dívky: stud, tichost, úzkost, obava – strach. Tvrdí, že chlapci tyrani jsou dominantní, vyrušují ve třídě, nejsou schopni se koncentrovat a snaží se být tvrdí. Dívky tyranky jsou charakterizovány jako nevyrovnané, upovídané, hrubé, dominantní a mluvící sprostě.

Oběti šikany v dospělosti bývají často depresivní a mají nízké sebehodnocení, mají problémy v navazování sexuálních vztahů (Olweus, 1993).

Whitney and Smith (1993) uvedli, že tyrani jsou považováni za více náchylné ke kriminálnímu chování a velmi často se zapojují do vážné či recidivující kriminální činnosti.

3.1 Agresor, útočník, šikanující, trýznitel – jeho charakteristika

Mnoho publikací se věnuje zkoumání, jak se takové dítě - agresor vyvíjí, kde se v dítěti bere tolik agresivity, jaké jsou jeho vlastnosti. Autoři odborných publikací se nemohou shodnout, zda vše plyne z genetického kódování, je způsobeno

výchovou v rodině nebo působením vlivů z nejbližšího okolí dítěte. Já se zaměřím na charakteristické znaky dítěte, které iniciuje ubližování jiným jedincům, které nepociťuje lítost a také dítě, které je časem na šikanování druhých závislé.

Popíši dále typologii agresorů dle Koláře v publikaci Skrytý svět šikanování, ale také i Martínka, který uvádí ještě o jednu kategorii více, než právě Kolář. Kromě typů agresorů zde uvedu i pár charakteristických vlastností podle Říčana a Janošové. Tento popis agresorových typických vlastností je velmi důležitý při rozpoznávání a diagnostice dítěte – agresora v kolektivu.

Charakteristika podle Olweuse (1993, str. 85-128) uvádí, že tyrani jsou vlastně mládež, která systematicky a opakovaně útočí na skupiny mladých, proti kterým můžou útočit přímo a fyzicky (např. bitím) nebo nepřímo skrze vztahy. Tyrani jsou obvykle silnější a větší než jejich oběti. Chlapci jsou častěji než dívky označováni za tyrany, za ty, kteří používají fyzické násilí. Tyrani reprezentují přibližně 7-15 % zkoumané školní populace.

Většina autorů uvádí, že agresor dostal do vínku fyzickou zdatnost, schopnost manipulace s lidmi, snížené sebevědomí a absenci empatie. Toto jsou jedny z hlavních vlastností agresora, jejichž znalost pomůže při jeho odhalení. Kolář (2001, s. 85-86) pojmenoval dva hlavní „hnací motory“ šikanujícího dítěte a to krutost a touhu po moci. Existuje i několik dalších možných motivů, které je dobré zmínit:

- upoutání pozornosti – touží být středem pozornosti, získat přízeň a obdiv spolužáků,
- zabíjení nudy – šikanování poskytuje příjemné naplnění, vzrušení, nové podněty, má pocit, že sám sebe v této činnosti našel,
- motiv „Mengeleho“ – tyran na své oběti zkouší, co vydrží, i kdyby jí měl rozebrat jako hračku,
- motiv žárlivosti – jedná se o to, že šikovní žáci mají přízeň učitele a dítě, které jí nemá, na ně žárlí a mstí se jim,
- motiv prevence – jedná se o žáka, který býval šikanován, v novém prostředí se raději přidá k agresorovi nebo sám začne někoho šikanovat,

- motiv vykonat něco velkého – chtějí sobě i ostatním dokázat, že zvládnou něco významného, když jsou v běžných věcech neúspěšní.

Právě o tom, jak tyrana vnímají ostatní děti ve skupině, respektive, jak se mění jeho sociální status, popisuje Patterson et al.(1967). Autor uvádí, že tyrani si mohou zvyšovat sociální status ve skupině agresivních mladistvých pomocí týrání svého okolí. Např. předškolní děti často tyranizují své vrstevníky právě na základě odpovědi jejich obětí na způsobenou bolest a vynucenou poslušnost. Kolář (2001, s. 86-87) ve své knize uvádí důležité rozdělení agresorů, kteří šikanu iniciují. Poznal a rozdělil agresory na tři typy:

- **Charakteristika prvního typu šikanujícího agresora:** impulzivní, pudově zaměřený, hrubý, jednoduchý, s kázeňskými problémy, nerespektuje autoritu, často se zapojují mezi děti s kriminální tendencí. Agresivitu a násilí znají z rodiny, proto ho používají a napodobují na bezbranných dětech v jejich okolí. Šikanováním zastrašuje ostatní, je nelítostný, tvrdý, vyžaduje naprostou oddanost.
- **Charakteristika druhého typu šikanujícího agresora:** narcistický, ale velmi slušný, kultivovaný, úzkostný, někdy může mít sadistické sklony v sexuálním kontextu. Rodina měla ve výchově příliš velké nároky, byla chladná, bez lásky, celkově by se dala považovat za vojenský dril. Cílené a rafinované mučení, které bývá bez svědků.
- **Charakteristika třetího typu šikanujícího agresora:** oblíbený v kolektivu, upovídaný, se smyslem pro humor, sebevědomý, vlivný. U tohoto typu agresora Kolář nezjistil žádné konkrétní znaky ve výchově naznačující budoucí šikanující chování. Snad jen subdeprivace dítěte, citová chladnost, žádné mravní hodnoty, které by rodina vyznávala. Šikanuje pro zábavu svojí i ostatních, snaží se ukázat, že šikana je zábavná.

Na začátku kapitoly jsem uvedla, že Zdeněk Martínek (2009, s. 138) rozšířil Kolářovy charakteristiky agresorů ještě o jednu. A to o **agresora vyvolávajícího ekonomickou šikanu**. Jedná se o rodinu, která je finančně zajištěná a také velmi podporuje své dítě. Podpora je pouze materiální, především, aby byla zajištěna prestiž dítěte ve společnosti. V rodině chybí cit a

souznění. Dítě neumí po něčem prahnout z důvodu nadbytku materiálních podnětů. Touha je ovšem pro zdravý vývoj dítěte důležitá, dítě si bez ní nedokáže ničeho vážit. Takové dítě dokáže třídu rozdělit dle ekonomického statusu, především jde o kvalitu oblečení, modernosti komunikačních prostředků apod. V tomto případě nezáleží na prospěchu dítěte, vedoucí pozici ve třídě určují jiná kritéria.

Říčan a Janošová (2010, s. 54-55) popisují agresora, kterého si lze snadno představit. Popsané a většinou negativní vlastnosti znázorňují agresora jako samotné zlo, téměř jako by to ani nemohlo být dítě na základní škole. Bohužel, agresor má určité typické vlastnosti:

- zdatnost, mohutnost a síla, i když to není pravidlo, někdy může vyvážit inteligence slabšího a malého tyрана,
- hrubé rysy a mimika ve tváři, i když někdy se zlo skrývá za andělskou tváří,
- impulzivita, vznětlivost, agresor bývá často horkokrevný rváč,
- další vlastnosti jsou lhaní, drzost, podvádění, nekázeň, porušování školních pravidel pro zábavu nebo z nedbalosti, ničení majetku, zhoršení osobní hygieny,
- horší školní prospěch,
- zakrnělé nebo celkově snížené sebevědomí, nezná pocit viny,
- někdy bývá agresor u spolužáků neoblíbený, ale také je nutné dávat si pozor na typické „hvězdy“ třídy,
- bývá dominantní, rád ovládá druhé, panovačnost mu není cizí, je krutý, škodolibý, zlomyslný s absencí empatie.

Pro zajímavost uvádím příklad, který popisuje Říčan (1995, s. 34). Snaží se zjistit, jaký byl vztah 12-ti letých dětí, jež se dopouštěly šikany, s jejich rodiči. Zjistilo se, že velký podíl na chování dítěte mělo působení otce, který byl chladný, nepřátelský a dítě utlačoval. Dále uvádí výzkumy, které se zaměřily na sociální prostředí, ze kterého tyran pochází. Starší skandinávské výzkumy ukazovaly, že není žádný vztah mezi sociálně-ekonomickou vrstvou a zrodem agresora.

Autor uvádí, že ve Velké Británii a USA se později ukázalo, že výrazné ekonomické rozdíly v těchto zemích jdou se šikanou ruku v ruce. V ČR převládá mezi pedagogy dle Říčana přesvědčení, že mnoho šikanujících dětí pochází ze zbohatlé rodiny, která nemá na dítě čas, rodiče jsou velmi zavaleni prací, ale své dítě zásobují přehnaně vysokým kapesným, jak byl popsán poslední typ agresora dle Martínka.

3.2 Oběť šikany, šikanovaný – jeho charakteristika

Charakterizovat oběť není bohužel tak jednoduché, jak by se to mohlo zdát. Někdy je výběr oběti nahodilý, někdy je oběť patrná již na první pohled. Dítě, které je obětí, často v něčem vyčnívá, má nějaký viditelný handicap, odlišnost, nemusí to ovšem nutně být fyzický defekt. Může se jednat i o odlišnost skupinové normy – „menšinu“. Dá se ale říci, že obětí může být v podstatě kdokoli ze třídy, pokud se jedná o školní šikanu.

Kolář (1997, s. 56) pojmenoval typický znak šikanovaného dítěte a tím je jeho bojácnost, což agresory přitahuje jako magnet. Dále je to nepřiměřená reakce v zátěžových situacích během střetu s agresorem, kdy je dítě-oběť ustrašená, propadá panice, oběť je příliš sebekritická, má výčitky svědomí. Stane se, že dítě, které se setká se šikanou tváří v tvář, je silné, statné postavy, ale psychicky je slabé a neustojí ani prvotní ústrky z řad agresora. Je těžké odhadnout, že toto dítě je obětí šikany, nikoli iniciátor.

Zajímavé je Kolářovo rozdělení typických obětí (1997, s. 59), protože je podstatné pro celkovou prevenci šikany. Uvádí, že oběti lze rozdělit na:

- oběti „slabé“ s tělesným, psychickým handicapem,
- oběti „silné“ a nahodilé,
- oběti „deviantní“ a nekonformní,
- oběti izolované, bez přátel,
- oběti s jedním kladným vztahem, který je vzájemný.

Problém nastane, když není jasné, kdo vlastně s útoky začal. Obětí může být vzorný žák s výborným prospěchem, ale také „známá firma“ třídy a vyhlášený

provokatér. Tím hůře, pokud je obětí sám agresor. O takových rozdílných skupinách obětí se zmiňuje i zahraniční literatura.

Olweus například dle provedeného výzkumu charakterizuje oběti, které tvoří výrazněji heterogenní skupinu složenou z pasivních obětí. Ta představuje přibližně 10% ze sledovaného vzorku populace dětí, kteří chodí do školy a agresivní oběti, které představují 2-10% sledované populace. Pasivní oběti jsou většinou fyzicky nevýrazné a křehké. Pasivní oběti na základní škole mají tendenci být průměrnými nebo spíše slabšími studenty, kteří ve svém okolí nejsou moc populární. (Olweus, 1993, str. 85-128).

Agresivní oběti jsou často systematicky tyranizovány svými spolužáky, jsou takzvaně horkokrevní a na podněty týrání reagují agresivně, protože ztratí nad sebou kontrolu na základě provokace. Agresivní oběti jsou v podstatě kombinací tyranů a pasivních obětí. Jako tyraní jsou agresivní, ale jejich agrese je pouze reakcí. Ale jako pasivní oběti agresivní ve své podstatě nejsou. Agresivní oběť má něco z charakteristiky tyrana i pasivní oběti. (Schwartz, 1997).

Aby si každý dokázal představit, které dítě je potenciální obětí šikany, mnoho autorů vybralo nejznámější a nejvíce se opakující charakteristické znaky. Pro příklad Říčan a Janošová (2010, s. 59-62) uvádějí:

- oběť je typická svou tělesnou slabostí,
- odlišnými vnějšími znaky: obezita, brýle, rzravé vlasy,
- dítě ze sociálně slabé rodiny,
- sociálně znevýhodňující vnější znaky: koktavost, rozštěp v obličeji, tik, invalidita,
- rasová odlišnost,
- dítě, které je neurotické, tiché, ustrašené, stažené do sebe, zraněné i malou kritikou,
- dítě s poruchou pozornosti a hyperaktivitou,
- oběť s opožděným kognitivním vývojem,
- dítě, které je často nemocné,

- provokací se snaží upoutat pozornost i za cenu bití,
- dítě sobecké se špatnou komunikací s jinými dětmi,
- dítě, které cítí bezmoc, je pesimistické a cítí se méněcenné,
- submisivní, plaché dítě,
- přehnaně snaživé dítě, které se snaží získat pozornost a ocenění pedagogů – tzv. „šplhoun“,
- situace, kdy nové dítě nastupuje do sehraného kolektivu,
- kombinace více znaků, fyzických a psychických.

Děti, které se stávají oběťmi šikany, můžeme rozdělit do skupin, které popisuje Martínek (2009, s. 139-141) Jde o čtyři skupiny, které se často stanou typickými oběťmi i přesto, že v mnohých situacích za jejich celkovou slabost a bojácnost mohou rodiče, kteří to v nich během jejich života vlastně vypěstovali:

➤ **typ č. 1 – oběť na první pohled**

Jsou to takové děti, ze kterých slabost fyzická i duševní přímo číší. Bývají slabé, vytáhlé, bojácné, s vzhledovými odlišnostmi, osamocené, zamklé, neprůbojně, neumí se bránit a tak utečou nebo se začnou rozčilovat, což třídu jen pobaví. Takové děti často pocházejí z rodin, kde je přehnaně ochraňují, bez ohledu na jejich věk a dospívání. Je od malička tlumena jejich aktivita, matky se o ně příliš bojí, nedávají volnost jejich touhám a „rozletu“, proto se stávají mlčenlivými pozorovateli.

➤ **typ č. 2 – oběť pod ochranným křídlem matky či babičky**

Tato skupina je dost podobná typu č. 1. Opět jsou v hlavní roli matky – pečovatelky (popř. babičky). Pokud si rodič nepřizná, že dítě je v určité fázi dospívání a je na čase, aby se učilo samostatnosti i za cenu, že zažije neúspěch, který je pro ně lekcí, nastává situace, kdy např. matka dítě doprovází do školy (i ve druhém pololetí první třídy), až k lavici, kde mu začne vyndávat učivo a spouští tím posměch a neúctu spolužáků k tomuto dítěti. Taková matka své dítě vidí stále jako nesamostatné, které musí hlídat a vše za něj vyřizovat.

➤ **typ č. 3 – handicapované děti**

Velmi častý jev, kdy díky nesprávné a nepřipravené integraci handicapovaného žáka do základní školy vznikne pohroma. Většina dětí je chápavých a ochotných handicapovanému žákovi pomoci. Jsou mezi nimi i jedinci, kteří si z takového žáka udělají svou loutku na hraní. Neprofesionální učitel může nabýt dojmu, že např. žák na invalidním vozíku mezi spolužáky dobře zapadl, že si s ním v každé volné chvíli hraje. Jejich hry mohou být ovšem velmi nebezpečné a jedinec mnohdy ani nemá možnost úniku, když je jeho vozík spolužáky poslán ve velké rychlosti po chodbě, z kopce atd.

➤ **typ č. 4 – učitelské děti**

Děti rodičů učitelů mají svou pozici ve třídě velmi špatnou. Nejsou pro ostatní důvěryhodní, budí dojem, že zatajují informace o nadcházejících nečekaných zkouškách a samozřejmě můžou od ostatních učitelů dostat lepší známku než stejně dobrý spolužák jen proto, že učitel je s jeho rodičem kolega.

Nyní bych stručně popsala velmi zvláštní, ač méně častý jev, který se znalcům naskytne, když se zjistí tzv. „**šikana v dyádě**“, jež publikoval Pavel Vacek (2009, s. 64-65). Jedná se o asymetrický vztah dvou viditelně odlišných jedinců většinou stejného pohlaví, kteří spolu tvoří navenek kamarádkou dvojici, ovšem jejich role jsou dané. Jeden z nich je dominantní a svého společníka sice chrání před okolím, ale sám ho trýzní a ponižuje nejrůznějšími způsoby.

Ten druhý, submisivní z dvojice, je vděčen za ochranu, ale uvědomuje si svou podřízenost a způsob, jakým je s ním zacházeno. Je svému „kamarádovi“ rád po boku a možná je to jediný spolužák, který o jeho kamarádství má zájem. Dominantní jedinec zase touží po pozornosti a obdivu, který mu může dát jeho submisivní „kamarád“. Takový asymetrický vztah není do budoucna pro nikoho ze zúčastněných pozitivní ani přínosný. Dlouhodobé ponižování a deformování osobnosti submisivního jedince ve dvojici může ve výjimečném případě skončit i tragicky. Je důležité, aby rodiče dokázali se svými dětmi mluvit, dali jim prostor a pocit bezpečí při řešení problémů se šikanou ve třídě. Rozhodně by se měli vyvarovat obviněním o tom, že jejich dítě agresory určitě něčím vyprovokovalo. Podle tohoto výčtu typických znaků oběti je možné si takového jedince představit. Bohužel je pravděpodobné, že se každý v životě setkal s někým, kdo byl potenciální obětí dětské šikany.

3.3 Svědci šikany a jejich postavení v roli publika šikanování

Říčan a Janošová (2010, s. 63-65) se zabývají otázkou, jaký má vliv šikana na děti, které se jí aktivně neúčastní a přesto jsou trýznění spolužáka každodenně vystavováni. Stávají se svědky něčeho, o čemž ví, že je dle zákona i mravních norem špatné a zlé. Přesto se na šikanu dívají, jelikož je to atraktivní zábava, kterou jsou „krmeni“ z medií. Agresor vyvolává strach nejen ve své oběti, ale i ve svědcích šikany. Předvádí svou sílu a mužnost před dívkami, které by chtěl ohromit, chlapcům dokazuje svou moc nad jinou osobou a strach, který dokáže vyvolat. Tímto každodenním, týdně se opakujícím chováním spolužáků ve třídě, se mění mentalita celého třídního kolektivu. I přes počáteční odpor a znechucení z ubližování, se svědci změní a nahlíží na tuto „zábavu“ jako na každodenní aktivitu. Děti se začínají škatulkovat do různých skupin, např. na ty, kteří se postaví na stranu agresora a při šikaně mu fandí a slovně ho podporují, dále na ty, kteří se šikany už neúčastní, ale oběti se také nezastanou.

Tyto děti si taktovým to chováním získávají vnitřní klid, ale zároveň dávají svou pasivitou najevo, že se šikanou nesouhlasí. V neposlední řadě je potřeba zmínit i děti, které se oběti zastanou, agresorovi jasně dají najevo svůj nesouhlas, eventuálně informují dospělého o situaci. Takových dětí je bohužel málo, přesto, že jsou prosociální, vlivní, oblíbení, zodpovědní a vždy ochotní pomoci. Jejich síla v dobro a spravedlnost je potřeba podporovat a využít při zjištění náznaků šikany. Třída bude silnější a odolnější vůči násilnostem. Mnoho studií se zabývá otázkou, proč by mělo mít každodenní svědectví obyčejného školního násilí tak škodlivý dopad. Někteří vyšetřovatelé zjistili, že svědci násilného chování často trpí pocity slabosti, strachu a nebezpečí mohou vyvolat reakci útoku nebo útěku (Flannery, 2004, 559-573). Není se čemu divit, dítě není připravené zažívat každodenní krutosti, kterým je ve své třídě svědkem. Tato situace v něm musí zapříčinit zmatek a nejistotu.

Výsledek jedné zahraniční studie ukazuje, že děti nemusí být přímými účastníky šikany, aby tím trpěli. Být svědkem násilí stačí k tomu, aby se dítě necítilo v bezpečí. Vystavení se násilnému chování, je dělá náchylnými k tomu, aby se sami začali chovat více agresivně. Děti přestanou mít rádi školu nebo dokonce do ní přestanou chodit (Janosz et al., 2008, str. 606).

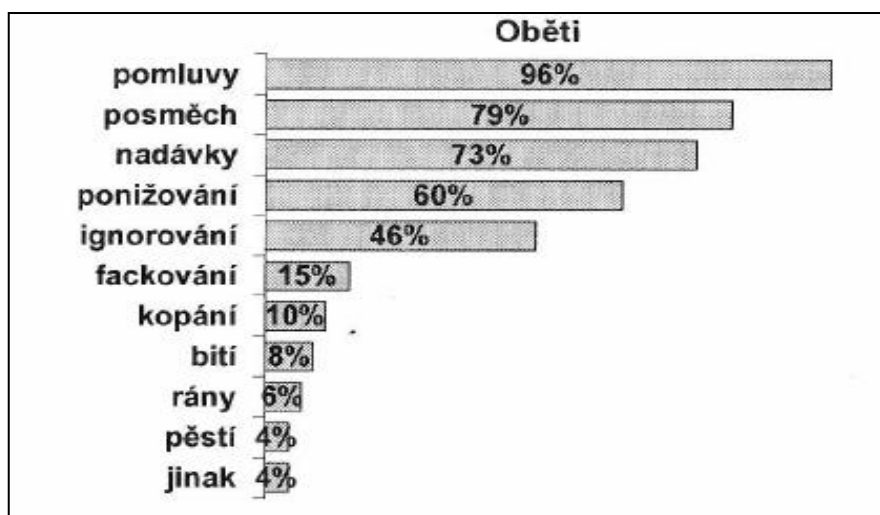
To jsou již extrémní případy, kdy je dítě svědkem něčeho takového. Samozřejmě není žádoucí, aby svědectví trýznění bylo podceňováno. Naopak, děti, které vše vidí, ale aktivně se do ubližování jiným nezapojují nebo si útok nahrávají na mobilní telefon, si o takových věcech povídají mezi sebou, jsou z toho rozpolcené a to jsou chvíle, které by měl pedagog povšimnout a začít se o situaci ve třídě zajímat. Svědci jsou totiž vždy šikaně přítomni.

3.4 Psychická šikana dívek v Čechách - způsob trýznění mezi děvčaty dle výsledků výzkumu

Jirková (2009, s. 125) ve svém příspěvku ve sborníku Šikana jako etický problém objasňuje problematiku dívčí šikany, pro kterou je dosti typická psychická forma šikanování. Autorka se domnívá, že mezi děvčaty je pomlouvání, vyčleňování z kolektivu nebo posměch běžným způsobem společenského chování v dívčím kolektivu. Jenže zkušenosti z praxe na českých školách ukazují, že dívky si neuvědomují, že jsou psychicky trýzněné.

Výzkum, který Jirková vedla na českých školách, je formou dotazníku podle vzoru Michala Koláře. Výsledky výzkumu uvádějí závažný problém ve věci dívčí šikany. Ze 150 platných dotazníků bylo 29% dotazovaných obětí dívčí šikany, v 41% se dotazovaní stali svědky šikany. Dalších 29% dotazovaných se s psychickou šikanou mezi děvčaty nikdy nesetkalo. Mezi nejzákladnější techniky této šikany patří například manipulace se vztahy ve skupině, rozdělení nejlepších kamarádek za pomoci pomluv nebo rozšiřování lživých informací o šikanované osobě.

Ve výzkumu Jirkové se u obětí potvrdily typické projevy psychického šikanování, které znázorňuje Obr. 1. Nejčastěji se děvčata mezi sebou pomlouvala, vysmívala se a nadávala si. Nejméně procent získalo fyzické šikanování nebo jiný způsob ubližování. I přesto je ale zřejmé, že lživé chování skupiny a manipulace s ní, může podnítit vznik šikany, která se může někdy zdát jako zcela přirozené začleňování jednotlivce do skupiny nebo přirozené získávání pozice v dané sociální skupině.

Obr. 1: Projevy psychické šikany dle výzkumu Jirkové (2009, s. 126)

Stádia šikany podle Koláře pro fyzickou agresi, jsou jiná, odlišná od dívčí šikany, jelikož mají rozdílnou tvorbu a jinou podobu. Dle Jirkové (2009, s. 127) je důležité pro agresorku načasování, například když oběť ve třídě chybí a iniciátorka má možnost získat kamarádky oběti na svou stranu. Toto nově vzniklé prostředí oběť zmate a nemá vnější zastání ve skupině. Rychle ztrácí své postavení ve skupině, zažívá bezmoc, bezprávi a osamění, a stává se, že většina obětí přijímá pravidla agresorky a podvolí se jí.

Takto „zlomená“ oběť zažívá psychosomatické potíže, úzkosti, paniku nebo dokonce přemýšlí o suicidiu. Záleží na okamžitém stavu myslí oběti, na typu šikany a síle a intenzitě šikanování. Dále podle výzkumu Jirkové (2009, s. 128), kdy byl dotazován vzorek populace čítající 150 dívek, se 48 dotazovaných dívek považovalo za oběti. Z výsledku dotazníkového šetření dále vyplynulo, že nejčastějším typem dívčí agresorky byla „hvězda třídy“ z 50%, „pomlouvačka“ z 46%, „flákač“ z 44% a fyzicky silná agresorka z 25%. Nejméně oběti psychicky ubližovala dívka s charakteristikou sportovkyně, chudá dívka a fyzicky slabá dívka.

Výzkum Jirkové (2009, s. 128) také ukázal, že nejčastěji probíhá dívčí šikana na druhém stupni základní školy. Na dotaz obětí, kdo jim v těžkých chvílích pomohl, odpovědělo 21% dotazovaných dívek, že jim pomohl učitel, v 17% rodina, v 14% jim pomohl spolužák, v 10% jim však nepomohl nikdo, což je dosti alarmující. V 6% pomohlo to, že oběť změnila školu a pouze v 4% přišla včasná pomoc od psychologa.

Jirková (2009, s. 129) by ráda upozornila na závažnost dívčí šikany ve škole, kdy se situace nikdy nevyřeší sama, ba naopak, problém se prohlubuje a je nutná pomoc především učitele, který by měl se třídou pracovat, vytvářet společné zážitky, poznat tuto skupinu, zvyšovat si své osobnostní kompetence a umět rozpoznat příznaky šikany v jeho třídě a také se třídou, která skrývá agresorku a oběť, pracovat.

3.5 Nejčastější varovné signály šikany ze strany oběti

Kapitola o varovných znameních šikany je jednou z nejdůležitějších kapitol mé diplomové práce. V cíli této práce se ptám, zda jsou lidé schopni rozpoznat šikanu mezi dětmi. Proto je nutné předložit základní charakteristické varovné signály v chování a jednání dítěte, které je šikanované.

Pokud je oběť šikanovaná, je možné, že bude prožívat tyto situace, které ve své knize Agresivita a kriminalita školní mládeže popsal Zdeněk Martínek (2009, s. 132-133):

- náhlé a celkové zhoršení školního prospěchu,
- ve škole nedává pozor, nesoustředí se na výuku,
- může navštěvovat nižší ročníky, kde bude hledat nové kontakty,
- dítě, které je šikanováno, je osamocené, samo sedí v lavici, jako poslední chodí na obědy a sedí opět samo, nikdo se s ním nebaví,
- o přestávkách se cítí dobře v přítomnosti dospělé osoby, ale nikdy nenaváže kontakt,
- oběť často ztrácí věci, nemá je nebo jsou zničené, znehodnocené,
- nenosí pomůcky na vyučování, zapomíná na domácí úkoly,
- dítě má strach mluvit před tabulí,
- čeká nenápadně před svou třídou na příchod učitele, jakmile ho spatří, opět vklouzne nenápadně do třídy,
- chodí do třídy na poslední chvíli, čeká v šatně, až zazvoní, s nikým nenavazuje konverzaci,

- oběť se vyhýbá tělocviku – buď z toho důvodu, aby zakryla modřiny nebo má strach z fyzického kontaktu s agresory během sportovních aktivit, kdy může snadno dojít k potyčce např. během florbalu, kdy útočník oběti záměrně podrazí nohu,
- podezřele často bývá terčem různých žertů,
- často chodí na záchod o hodinách, aby nemusela snášet tyranii na WC o přestávkách s agresory,
- není na tom psychicky očividně dobře – špatná nálada, lekavost, ustrašenost,
- oběť často utíká do nemoci – somatizace – v týdnu má náhlé bolesti břicha, zvýšené teploty, bolesti hlavy, o víkendu tyto příznaky nejsou,
- ostatní spolužáci šikanovaného komandují, napomínají, dostává příkazy,
- u tabule dostává špatné nápovědy, získává jen posměch a nadávky,
- dostává hanlivé přezdívky, kterými je oběť oslovována i před učitelem.

Pro doplnění dalších možných příznaků šikany jsem se rozhodla použít Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Ten upozorňuje na další faktory, kterých by si měli rodiče u svých dětí všímat:

- za dítětem nechodí domů žádní kamarádi, s nikým si netelefonuje, s nikým netráví svůj volný čas ani není zváno k nikomu na návštěvu,
- dítě střídá cesty domů, nechodí stejnou a nejkratší cestou nebo prosí o odvoz autem ze školy,
- chodí domů hladové (ukradnou mu svačinu),
- žádá o peníze a udává nesmyslné důvody, popř. peníze doma krade,
- dítě má poruchy spánku, noční neklid, křičí ze spaní, přes den je apatické, má výkyvy nálad, zmiňuje možnou sebevraždu, ale s ničím se nechce svěřit.

Jak Martínek (2009, s. 133) podotknul, každá náhlá změna v chování či jednání jedince by měla pedagogům nebo i rodičům naznačit, že se s dítětem něco děje. Je na vzdělaných učitelích, aby jako jedni z prvních rozpoznali příznaky

šikany a nenechali tento jev dojít až tak daleko, jak bylo popsáno v předchozích kapitolách.

3.6 Následky šikany u hlavních protagonistů

Nutno říci, že následky šikany jsou mnohdy destruktivní až tragicky končící. V některých případech není vše ztraceno a jedinec, který byl na základní škole šikanován, dostal díky přestupu na jinou školu, druhou šanci a jeho následný život se mohl rozvíjet správným směrem bez útrap. Pokud působení šikany ovlivní oběť, musí zákonitě ovlivnit i agresora, potažmo svědky šikany.

Největší škody na těle i na duši má dítě, které se stalo **obětí** brutality fyzické i psychické jednoho nebo více jiných dětí. Blíže podává vysvětlení Fieldová (2009, s. 72). Fyzické následky se odrážejí na jejich zdraví, také po intelektuální stránce (zhoršené soustředění, demotivace ke studiu, vyhýbání se mimoškolním aktivitám, nevystavují své myšlenky na obdiv kvůli kritice, nezapojují se do diskuze), po sociální stránce jejich života (jsou omezení v rozvoji sociálních schopností, drží se jen u jednoho kamaráda, kterému neřeknou, co si opravdu myslí, aby ho neztratili, někdy se spojí s dalšími dětmi se špatnými sociálními schopnostmi a jeho sociální status ve třídě se propadne na samé dno společenského žebříčku, nikdo s ním nechce spolupracovat na společném projektu, nechodí na návštěvy ke kamarádům, nejhůře nedokážou navazovat přátelské vztahy ani po skončení šikany).

Vážně poškozené jsou jeho city, které utrpěly asi největší ránu (např. agresor se schválně strefuje do citlivých míst, oběť nesnese kritiku ani zpětnou vazbu, obviňují se, že nedokážou šikaně sami zabránit, nedůvěřují ostatním, mají malé sebevědomí, jsou příliš sebekritičtí, dokonce sebou opovrhují). Dlouhodobé následky jsou uvedeny v publikaci Jak se bránit šikaně od Fiedlové (2009, s. 70-71). Popírání problému, tlumení smutku, hněvu a strachu později způsobuje, že si vytváří obranné mechanismy a psychologické příznaky, jimiž řeší své problémy – stavy úzkosti, červenání, pocení, křeče v žaludku, ale i závažnější potíže (školní nebo sociální fobie, stydlivost, posttraumatická stresová porucha, naučená bezmoc, deprese, suicidální sklony, suicidium, vražda). Potíže z dětství mohou přetrvávat nebo se při nějakém stresu objevit i v dospělosti, v oblasti vztahů, vzdělání (neschopnosti využít svůj potenciál k vyššímu

vzdělání), získání zaměstnání nebo jedinec dokonce opět zažije šikanu, tentokrát na pracovišti.

Na **přihlížejíci** má šikana také silný vliv i v pozdějších letech. Pokud šikana přetrvává roky, a nikdy nepřijde záchrana, mohou mít do budoucna nedůvěru v systém, který nepracoval správně, a oběti nikdo nepomohl. Fiedlová (2009, s. 72) ale trefně poukazuje na to, že právě tyto děti šikaně přihlížely a jako první s tím mohly něco udělat. Pokud se skupina rozhodla, že je šikana přijatelná, tak byla. Nikdo se tedy neopovážil oponovat a zvrátit názor, jelikož ne každý se šikanou ve třídě souhlasil, ale nikdo neměl dostatek odvahy. Mají strach z toho, že se stanou terčem šikany i oni, pokud to nahlásí vedení, nebo že je jich škola nezastane a případ smete ze stolu. Hierarchii třídy nevytvářejí jednotlivci, ale zapojuje se celá skupina.

Fiedlová (2009, s. 72-73) jednoduše popsala následky šikany u **agresora**, které bývají mnohdy podobné jako u obětí. Má potíže na psychické i fyzické úrovni, konkrétně zdravotní potíže, špatný prospěch, malou sebedůvěru. Mnoho agresorů pochází z dysfunkčních rodin, kde jsou sami obětí týrání, ponižování a zneužívání. Vztahové a citové problémy si s sebou nesou až do dospělosti, stejně tak i neschopnost vcítit se do druhého člověka nebo schopnost řešit konflikty. Mohou také trpět depresemi, úzkostí nebo mít sebevražedné myšlenky.

4 Veřejné mínění, veřejnost, média a chování davu jako součást problematiky šikánování dětí

Součástí názvu mé diplomové práce je pojem „veřejnost“, konkrétně vnímání problematiky šikany z pohledu veřejnosti, která je neustále aktuální. V této stručné kapitole bych ráda uvedla základní pojmy veřejné mínění, veřejnost, média a jejich vliv na hodnocení dětské šikany u příjemců těchto informací a také bych ráda jednoduše popsala vliv davu na chování jedince, což úzce souvisí například s rolí svědka šikany.

Pojem veřejnost a veřejné mínění a jeho důležitost v problematice šikany

Buriánek (1996, s. 85) uvádí, že veřejnost je v podstatě soubor jednotlivců, kteří mají základní zájem o jedinou věc, postrádají organizaci, ale mají schopnost komunikovat, vyjádřit svůj souhlas nebo nesouhlas.

Velký sociologický slovník (1996, s. 1382) obsahuje definici veřejnosti takto: *„Větší část společnosti zainteresovaná na výsledcích ekonomických a společenských aktivit obecnějším dopadem, na řešení určitého společenského problému, respektive na společenském dění jako takovém. Je to skupina, o jejíž přízeň se uchází devizní sféra (rozhodující řídicí sféra, zejména pro ekonomicko-politickou oblast), politické strany, masmédia, producenti a distributoři spotřebního zboží.“*

Veřejné mínění je odezva na různé reklamní, propagační akce uplatňované na veřejnosti. Má také funkci sociální kontroly (Velký sociologický slovník, 1996, s. 1382). Buriánek (1996, s. 85) se zabýval pojmem veřejné mínění a uvedl, že se nemusí projevat vždy nahlas. Pokud se o nějakém tématu či problematice z určitého důvodu ve vrchních vrstvách nemluví, začne se tento trend rozšiřovat dále do jiných vrstev a postupně se zdá, že je vše v normálu. Lidé jsou přesvědčeni, že pokud se o problému nemluví, tak neexistuje. To je ovšem pouhé zdání.

Média ovlivňující společnost

Jiráček ve svém příspěvku (2005) poukazuje na odborný i laický zájem o zjištění vlivu médií na člověka a jeho vlastní život. Dělí vliv účinku na člověka na dvě části. Tou první je vliv médií jako takových a tou druhou vliv obsahů, které

nabízejí (obsahy násilné, zábavné, zpravodajské). Díky médiím k nám promlouvají osobnosti, které mohou vládnout, dostáváme si díky nim do míst, kam bychom se nikdy nepodívali, navozují atmosféru pro různé příležitosti. Díky médiím víme, co si společnost myslí a to z důvodu zjištěných výsledků veřejného mínění, které nám média přinášejí. A nejen to, média v podstatě dotvářejí a upravují naše sociální prostředí, ve kterém žijeme.

Vliv médií je obrovský, ale je důležité zjistit, co člověka ovlivňuje více. Buď media jako taková (tisk, televize, internet), která jsou nezbytnou součástí naší každodennosti, nevnímaje obsah sdělení. Nebo vnímaný obsah, který působí a ovlivňuje jedince nebo společnost. To může být např. právě dětská šikana na školách. Média přinášejí neuvěřitelné množství dat a informací, nepřetržitě, odkudkoli. To způsobuje samozřejmost dostupnosti informací až doslova přesycení informacemi.

Odříznutí od médií je dnes velmi sporadické a takový člověk bez informací o dění ve světě, která se dovídáme z médií, může být sociálně vyčleňován. Být dobře a pravidelně informován znamená i určité postavení ve společnosti, skupině, ve které se pohybujeme. Navíc informace, které se z médií dozvídáme my, současně putují i jiným posluchačům nebo divákům. Tedy to může napovědět, co je pro ně, a tedy i pro nás, přijatelné a žádoucí.

Média tedy svými technickými prostředky pouštějí informace do prostoru, ve kterém žijeme, a záleží na nás, jak moc se jimi necháme ovlivnit, jak zachováme svůj názor na věc a náš zdravý rozum. Především v problematice šikany.

Chování davu vs. chování jedince v davu

O davu, jeho psychologii a chování jedince v davu publikuje mnoho autorů. Já jsem si pro tuto podkapitolu vybrala Jana Koseka (2004, s. 144-147), který se davem, ve své publikaci, zabývá. Uvádí, že v životě dojde k situaci, kdy vlastní osobitost a osobnost ztratíme, jelikož jsme obklopeni cizími lidmi tvořícími dav a naše individuálnost se v této skupině rozplyne. Vyhrocená podoba této ztráty je pak tehdy, kdy jedinec ovlivněn davem neznámých lidí, vykoná čin, který by, jako jedinec, nemohl vykonat z důvodu svého přesvědčení.

Ve své publikaci autor zmiňuje italského zakladatele Tarde, který chápe dav jako seskupení určitého počtu lidí na jednom místě, kteří přišli za cílem vytyčeným vůdcem davu. Dav se chová dle zákonů nápodoby, která se šíří jako psychická nákaza. Lidé, kteří jsou naprosto rozdílní, jsou spojeni myšlenkově.

V další části Kosekovy publikace (2004, s. 156-158) jsou popsány základní znaky davu dle francouzského učenice Le Bona a také typické prvky jedince, který působí v davu.

Dav má následující znaky:

- jednotný směr myšlenek a pocitů,
- výrazné podlehnutí změnám myšlení a emocí davu, proto dav většinou není trvalý a dlouhodobě neusiluje o svůj cíl,
- silná emotivnost a impulsivnost je také typickým znakem, popudy jsou vznešené či ukrutné, ale především panovačné, že přebijí zájmy jednotlivců, v nejhorším případě i pud sebezáchovy,
- nedostatek tolerance se vyzařuje ke svým vlastním členům nebo i k jiným davům,
- dobrotu a laskavost považuje za slabost, respektuje sílu a moc,
- sugestibilitnost – dav má svou duši, kolektivní psychiku,
- nutná potřeba vůdce je nejzákladnějším znakem, vůdce musí být osobnost a demagog, musí akceptovat potřeby davu, mít prestiž, která mu zaručí u davu úspěch a obdiv.

Jedinec má též dle Koseka (2004, s. 158-159), určité znaky, pokud je podřízený davu:

- ztráta individuality, vlastního „já“, stává se anonymním,
- pokud má dav zločinecký podtext, jedinec má pocit síly a beztrestnosti a pomalu ztrácí odpovědnost,
- převažují u jedince nevědomé procesy nad vědomými,
- primitivnost - výběr idejí je zúžen na jedinou, které chce za každou cenu dosáhnout,

- opět je zde sugestibilita.

Síla davu dokáže jedince přeměnit ve zhypnotizovaného člověka, bez vlastních zájmů a tužeb. Jediné, po čem slepě touží, je cíl vytyčený davem a je pro to schopen udělat naprosto cokoli. Pokud se člověk nechá unést silou a ideologií davu, je jako jednotlivec ztracen a okusí chuť jednoty a falešné moci.

5 Empirická část

V empirické části bude popsáno průzkumné šetření, které bylo použito pro splnění účelu této práce. Kromě stanoveného výzkumného cíle, uvedu také druh metody použité v průzkumném šetření a doplňkovou metodu pro „dokreslení“ závažnosti problematiky dětské šikany. Po stručné charakteristice respondentů přejdu k představení hypotéz, které jsem si v diplomové práci stanovila. Zásadní bude průběh výzkumného šetření, kde na základě grafů a tabulek budou detailně popsány výsledky výzkumného šetření. Pokud byly stanoveny hypotézy, je nutné na ně odpovědět díky získaným výsledkům z výzkumného šetření. Na závěr empirické části sepíši shrnutí a celkové výsledky průzkumu.

5.1 Výzkumný cíl

Hlavním cílem empirického šetření je zjištění, zda je široká veřejnost v České republice schopna rozpoznat příznaky dětské šikany. Zjistit, jakým způsobem šikanu u dětí vlastně vnímá, jak na ni nahlíží. Identifikace hlavních aktérů šikany je jeden z dílčích cílů. Empirické šetření by mělo také poodhalit, kolik je v reprezentativním vzorku respondentů obětí šikany a zda je genderový rozdíl mezi dětmi, které se setkají se šikanou.

Diplomová práce je z jedné části teoretická pro upřesnění důležitých pojmů a souvislostí, z druhé části empirická, jelikož je nutné teorii posoudit s názory veřejnosti, tedy u velkého vzorku dotazovaných respondentů.

Výstupem celé práce je zjištění, zda jsou lidé schopni ochránit děti tím, že včas rozpoznají signály šikanování a budou tedy moci zasáhnout. Informovanost veřejnosti o dětské šikaně je základním kamenem, na kterém se může dále stavět.

5.2 Metodologie výzkumu

Pro sběr dat do diplomové práce jsem použila metodu dotazníkového šetření, které bylo rozesláno elektronickou formou. Dotazník je pro můj průzkum, kdy je nutné získat data od velkého množství respondentů, zřejmě nejvhodnější metodou. V názvu diplomové práce uvádím pojem veřejnost. Tedy velký počet lidí, s různým postojem k problematice a s odlišnými zkušenostmi. I když je

téma pro některé respondenty emočně stresující, zvláště pokud šikanu zažili na vlastní kůži, dotazník je anonymní a poskytnutí jejich zkušeností, je pro mou práci velmi přínosné.

Dotazníkové šetření bylo přístupné po dobu 5 pracovních dnů v únoru roku 2015. Bylo vytvořeno 20 uzavřených otázek, které byly vytvořeny tak, aby na mě mohl odpovědět každý, bez ohledu na vzdělání či podrobnou znalost problematiky. U každé otázky byla vždy možnost jedné odpovědi. Dotazník nebyl časově omezen, průměrná doba vyplňování 1 dotazníku byla necelých 5 minut. Otázky byly konstruovány od obecných dotazů po hlubší, osobnější pohled na problematiku.

Před uvedením dotazníkového šetření na elektronickém webovém rozhraní, jsem zvážila výhody a nevýhody této metody. Skutil, výstižně uvedl obě možnosti ve své publikaci (2011, 80-81). Výhody dotazníkového šetření spatřil v:

- snadné a rychlé administraci,
- oslovení velkého množství respondentů a tím získání množství dat za krátkou dobu,
- získání osobních informací, které by jinou metodou nebyly zjistitelné,
- kvantifikování údajů
- anonymitě.

Nevýhody byly uvedeny takovéto (Skutil, 2011, s. 80-81):

- subjektivní odpovědi,
- možnost vyhnoutí otázky, ovšem v mém elektronickém dotazníku bylo nutné na otázku odpovědět, jinak nebylo možné dotazník odeslat,
- nevhodná forma dotazování pro respondenta,
- žádná možnost dovysvětlení otázky, pokud jí respondent neporozuměl,
- přesnost a striktnost u odpovědi na otázky, čili respondent někdy musí zvolit variantu, která není taková, jako by potřeboval, ale je jí nejbližší,
- možnost zkreslení odpovědí žádoucím směrem.

Dále jsem jako doplňkovou metodu, zajistila kazuistiku dívky, která byla na 2. stupni základní školy šikanovaná. Skutil (2011, s. 112-113) se zabýval ve své publikaci také kazuistikou, kterou popsal jako: „*Kazuistika je metoda podrobného popisu a výkladu konkrétního individuálního případu. Popisuje se v ní aktuální stav jedince a hledají se příčiny tohoto stavu v obsáhlém kontextu souvislostí. V pedagogické kazuistice jsou předmětem studie žáci s výchovnými či vzdělávacími obtížemi.*“

5.3 Stanovení hypotéz

V diplomové práci jsem si stanovila 3 hypotézy, které jsem chtěla potvrdit či vyvrátit s pomocí dotazníkového šetření. Hypotézy byly stanoveny v souladu s teorií obsaženou v mé diplomové práci.

H1: S různými projevy dětské šikany se, v roli oběti, setkalo 41% dotazovaných respondentů.

Při konstrukci hypotézy č. 1, jsem vycházela z výzkumu Koláře a Havlínové z roku 2001, kdy bylo zjištěno, že 41% dotazovaných žáků bylo obětí šikany.

H2: Dívky se stejně často setkávají s projevy šikany, v roli útočníka, oběti či svědka, jako chlapci.

Hypotéza č. 2 byla zkonstruována na základě tvrzení v publikaci Šikaně Stop! od Černocho (1999), kde bylo uvedeno, že dívky se zatím stále častěji setkávají se šikanou než chlapci.

H3: Třetina lidí přihlížela dětské šikaně jako svědek.

Poslední hypotéza je založena na základě tvrzení Macháčkové (2005), která je autorkou diplomové práce s názvem Problematika šikanování dětí na 2. stupni ZŠ. Zde uvádí konkrétní počet respondentů, kteří byli svědky šikany. Jedná se o 33,9% respondentů přihlížejících dětské šikaně.

5.4 Charakteristika respondentů a průběh výzkumného šetření

Pro svou diplomovou práci jsem se rozhodla využít širokou veřejnost bez větších omezení pro vyplňování dotazníkového šetření. Cílem empirického výzkumu bylo zjistit názor velkého množství lidí na problematiku dětské šikany, jak již ostatně napovídá název mé práce. Pro vyplnění dotazníkového šetření jsem měla dva limity. Prvním byl věk respondenta alespoň 18 let a rozeslání dotazníku elektronickou cestou s pomocí sociálních sítí. Dříve bylo možné namítnout, že senioři nemají jednoduchý přístup na internet, kde by mohli vyplnit dotazník. Data z Českého statistického úřadu však uvádějí, že v roce 2006 používalo internet 5,2 % obyvatel ve věku 65-74 let, zatímco v roce 2011 to již bylo 25 % (tj. 236 900 osob v daném věkovém rozmezí). V pár případech byla dokonce situace taková, že děti seniorů jim ukázaly možnosti vyplňování mého dotazníku a tak mohli i oni anonymně sdělit své zkušenosti a názory v rámci otázek dotazníkového šetření.

Výzkumné šetření bylo provedeno elektronickou formou v době jednoho týdne, kdy měli respondenti možnost vyplnit elektronický dotazník, který pro ukázkou uvádím v příloze B. Zde jsou uvedeny výsledky a graficky znázorněné dotazníkového šetření. Průzkumného šetření se zúčastnilo celkem 150 respondentů, z toho 99 žen a 51 mužů, nejčastěji ve věku mezi 25 až 40 lety. Nejčastější dosažené vzdělání, jak uvedli respondenti, bylo vysokoškolské, na druhém místě středoškolské. Dotazníkové šetření v průběhu vyplňování opustilo 8 lidí, kteří jsou z průzkumu vyřazeni pro nedokončení vyplňovaného dotazníku.

Otázka č. 1: Uveďte, jakého jste pohlaví:

Tab. 4: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 1

odpověď	počet (n)	procenta
žena	99	66,0 %
muž	51	34,0 %

První otázka byla obecná a byla formulována z důvodu rozlišení zkoumaného vzorku populace na muže a ženy. Jak je patrné z Tab. 4, dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 150 respondentů, z toho 99 žen a 51 mužů. Dotazník byl přístupný mužům i ženám stejně, přesto je téměř o polovinu více respondentů ženského pohlaví.

Graf 1: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 1

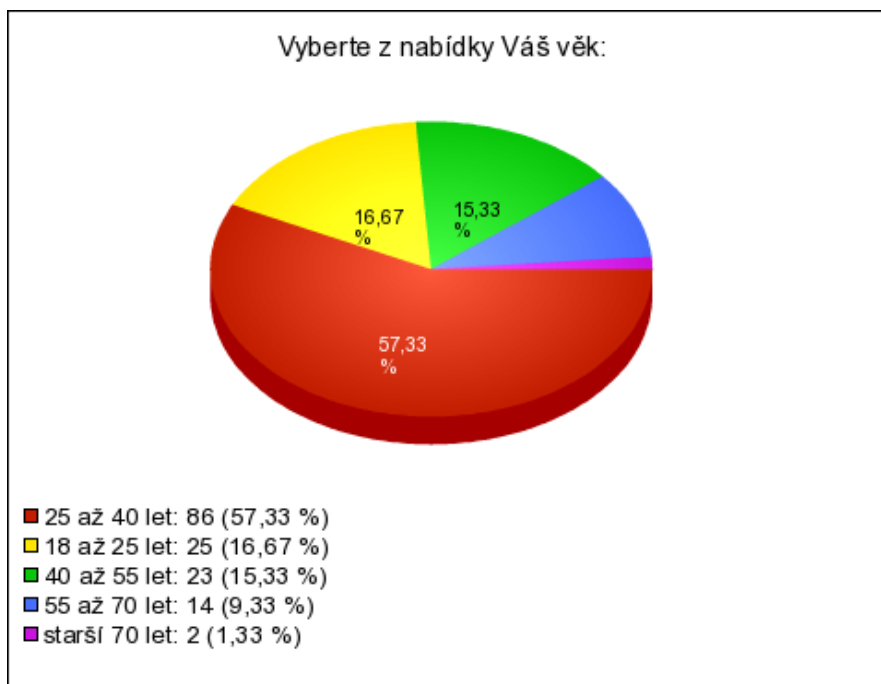
Otázka č. 2: Vyberte z nabídky Váš věk:

Tab. 5: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 2

odpověď	počet (n)	procenta
25 až 40 let	86	57,33 %
18 až 25 let	25	16,67 %
40 až 55 let	23	15,33 %
55 až 70 let	14	9,33 %
starší 70 let	2	1,33 %

Druhá obecná otázka byla formulována z důvodu možnosti diverzifikace odpovědí respondentů podle jejich věku. Jak je patrné z Tab. 5, průzkumu se zúčastnilo více jak 57% respondentů ve věku 25-40 let. Věková skupina 18-25 let a 40-55 let byla zastoupena téměř stejným počtem respondentů (15%, resp. 16%). Pozitivní je rovněž skutečnost, že je patrná účast téměř 10% respondentů ve věku 55-70 let, vezme-li v úvahu, že dotazník byl zveřejněn elektronicky. Ve dvou případech dokonce dotazníkové šetření vyplnili dva respondenti ve věku nad 70 let, jejich názor je pro tuto práci obzvláště cenný.

Graf 2: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 2

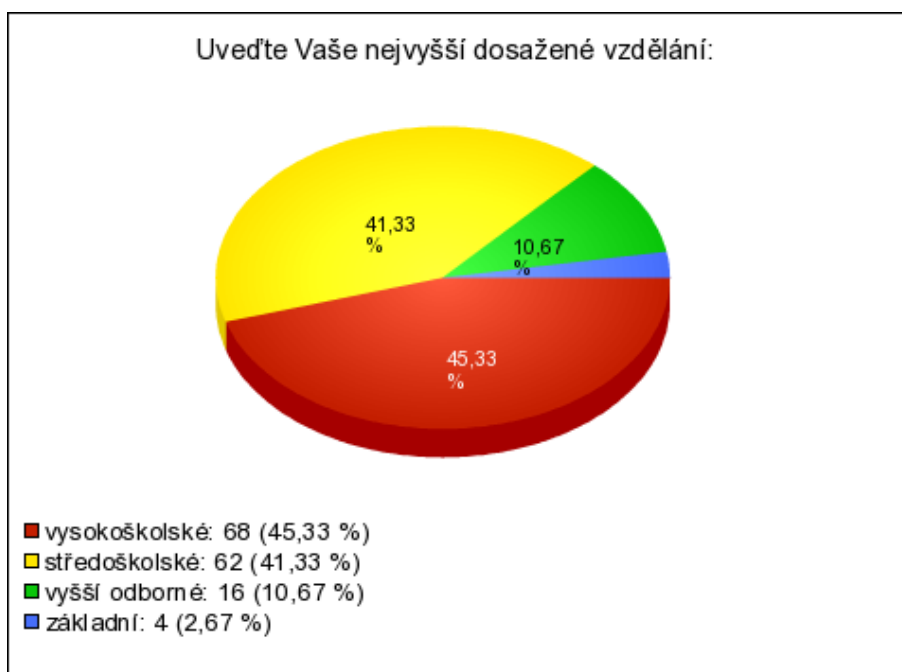
Otázka č. 3: Uveďte Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:

Tab. 6: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 3

odpověď	počet (n)	procenta
vysokoškolské	68	45,33 %
středoškolské	62	41,33 %
vyšší odborné	16	10,67 %
základní	4	2,67 %

Co se týče dosaženého vzdělání respondentů, tak středoškolská a vysokoškolská skupina respondentů je zastoupena téměř stejným podílem (viz. Tab. 6). Necelých 11% dotazovaných uvedlo nejvyšší dosažené vzdělání vyšší odborné a necelá 3% vzdělání základní. Opět uvádím, že dotazník byl rozeslán elektronicky a byl i přístupný veřejně.

Graf 3: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 3

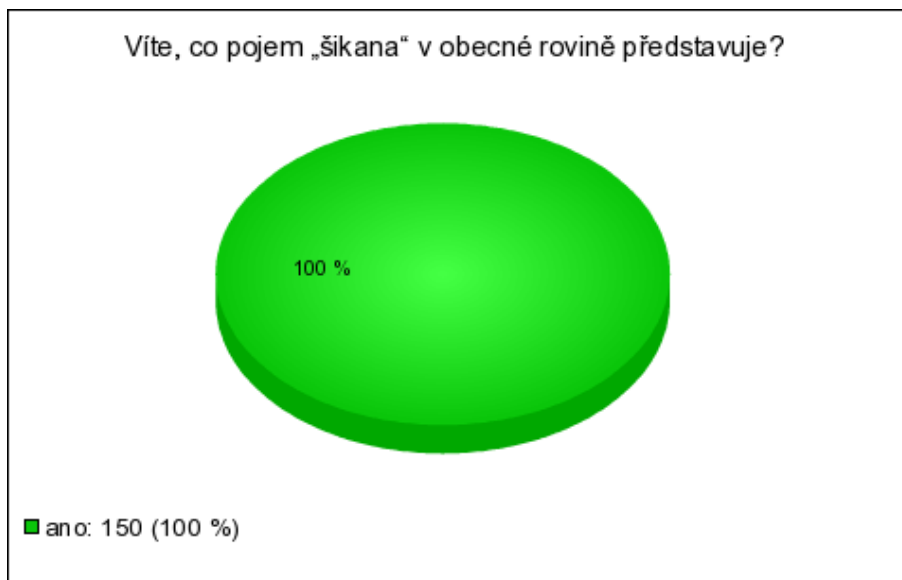
Otázka č. 4: Víte, co pojem „šikana“ v obecné rovině představuje?

Tab. 7: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 4

odpověď	počet (n)	procenta
ano	150	100 %
ne	0	0%

Očekávatelným výsledkem skončily odpovědi na otázku č. 4, kdy naprosto všichni respondenti tvrdí, že vědí, co pojem šikana v obecné rovině představuje. Na dalších otázkách v dotazníku však bude patrné, že i přes to, že to všichni respondenti vědí, ne vždy zvládnou projevy či znaky dětské šikany spolehlivě rozpoznat. Ano, v otázce č. 4 stojí, zda znají pojem šikana. To ovšem neznamená, že znají význam toho slova ve společenské rovině, či v konkrétních předkládaných situacích.

Graf 4: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 4

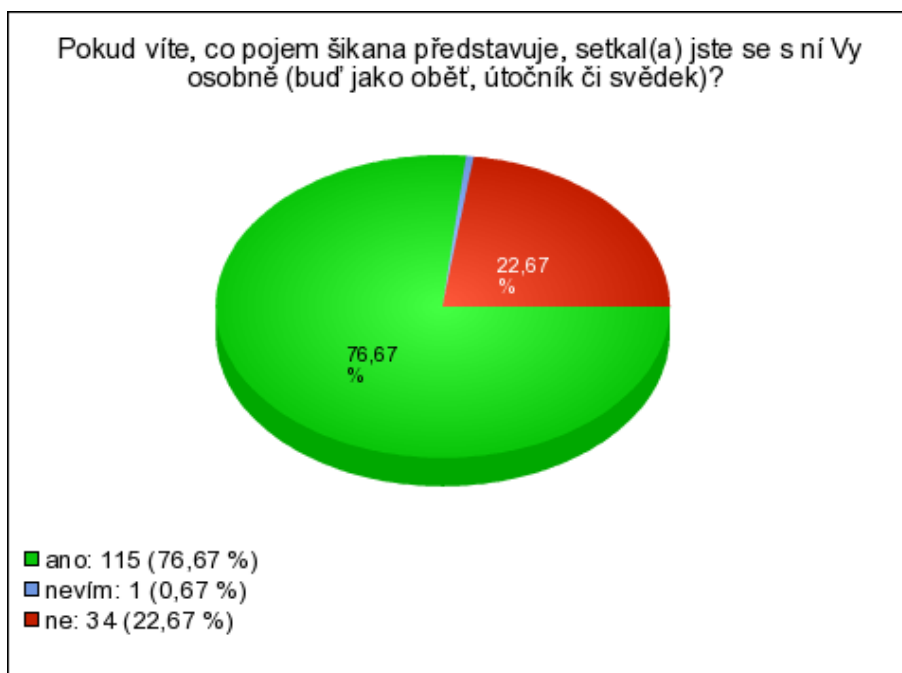
Otázka č. 5: Pokud víte, co pojem šikana představuje, setkal(a) jste se s ní Vy osobně (buď jako oběť, útočník či svědek)?

Tab. 8: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 5

odpověď	počet (n)	procenta
ano	115	76,67 %
ne	34	22,67 %
nevím	1	0,67 %

Z odpovědí je patrné, že se tři čtvrtiny respondentů se šikanou v minulosti již setkali, buď jako oběť, útočník či svědek. Necelých 23% dotazovaných se, soudě dle odpovědí, se šikanou nikdy nesešlo a jeden člověk neví. Tento údaj je alarmující, i když je nutné mít na paměti, že se v otázce ptám pouze na osobní setkání se šikanou. Teprve na základě odpovědí na další otázky se upřesní, v jakých rolích se respondenti ocitli.

Graf 5: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 5

Otázka č. 6: Kde jste se s těmito projevy poprvé setkal(a)?

Tab. 9: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 6

odpověď	počet (n)	procenta
2. stupeň základní školy	56	37,33 %
1. stupeň základní školy	45	30,0 %
nesetkal	27	18,0 %
učiliště/střední odborná škola	8	5,33 %
pobytové zařízení (internátní zařízení, dětské domovy, atd.)	7	4,67 %
mateřská škola	6	4,0 %
nevím	1	0,67 %

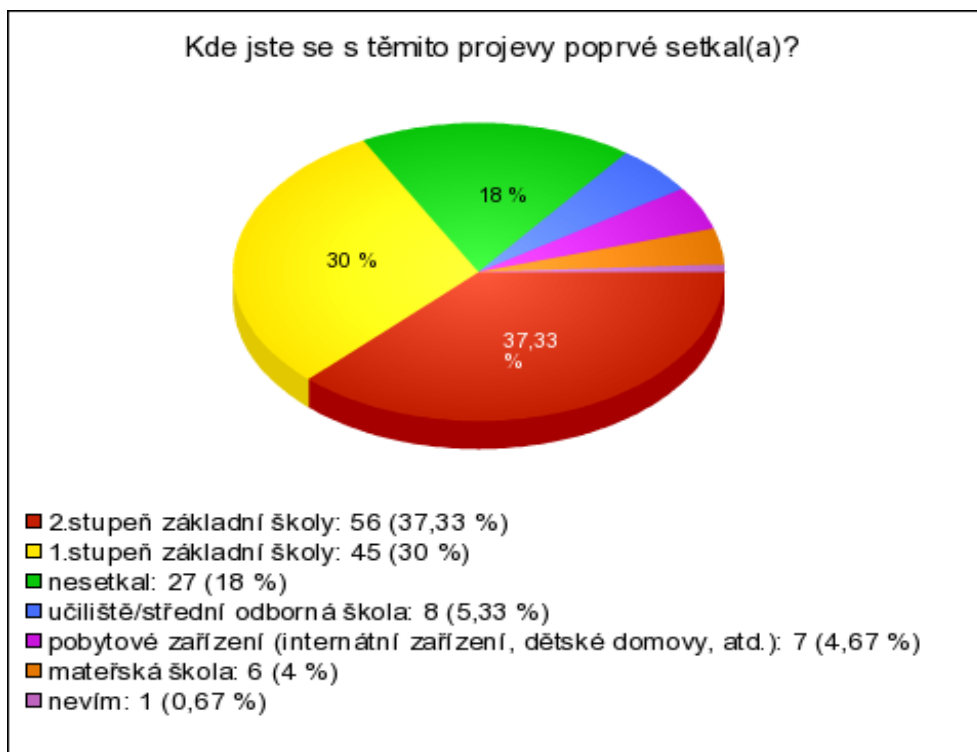
Velmi důležitou otázkou pro mou diplomovou práci je, kde se respondenti se šikanou setkali poprvé. Ze 37% byl uveden 2. stupeň základní školy, čili 6.-9. třída, druhým nejčastějším místem byl první stupeň 1.-5. třída ze 30%. Významným zjištěním je, že 18% dotazovaných se nikde se šikanou neseťkalo, i když tento počet nekoresponduje s odpovědí z předchozí otázky, kde cca 23% dotazovaných uvedlo, že se se šikanou neseťkali.

Dalším prostředím, kde respondenti byli přítomni šikaně bylo učiliště nebo střední škola, tento údaj uvedlo 5,33% respondentů. V necelých 5% je zmíněna šikana v pobytových zařízeních, jako je dětský domov, internátní zařízení atd.

V nabídce odpovědí byla i mateřská škola, kde je také pravděpodobnost prvopočátků šikany, tuto možnost zvolili 4% respondentů. Pouze jeden člověk nedokázal na tuto otázku odpovědět.

Graf 6: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 6

Otázka č. 7: S jakým druhem šikany jste se setkal(a)?

Tab. 10: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 7

odpověď	počet (n)	procenta
kombinace obou dvou předchozích	56	37,33 %
psychická	45	30,0 %
nesetkal	28	18,67 %
fyzická	21	14,0 %

V otázce číslo 7 je patrná rozdílnost v odpovědích, což ukazuje, že každý má různé zkušenosti, nic nelze zobecňovat. 37% respondentů odpovědělo, že se setkalo s kombinací psychické i fyzické šikany, se samotnou psychickou šikanou se setkalo 30% dotazovaných, 14% respondentů zaznamenalo fyzickou šikanu. Téměř 19% (18,67%) dotazovaných respondentů se nesetkalo s žádným z uvedených druhů šikanování. Protože tato otázka není zcela přesně časově vymezena na období šikany v dětství, jedná se o setkání se šikanou během celého života respondentů. Na základě tohoto zjištění se domnívám, že necelých 19% respondentů je poměrně málo. Podíváme-li se na získaná data z druhé strany, zjistíme, že během svého života se šikanou setkalo 81% lidí.

Graf 7: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 7

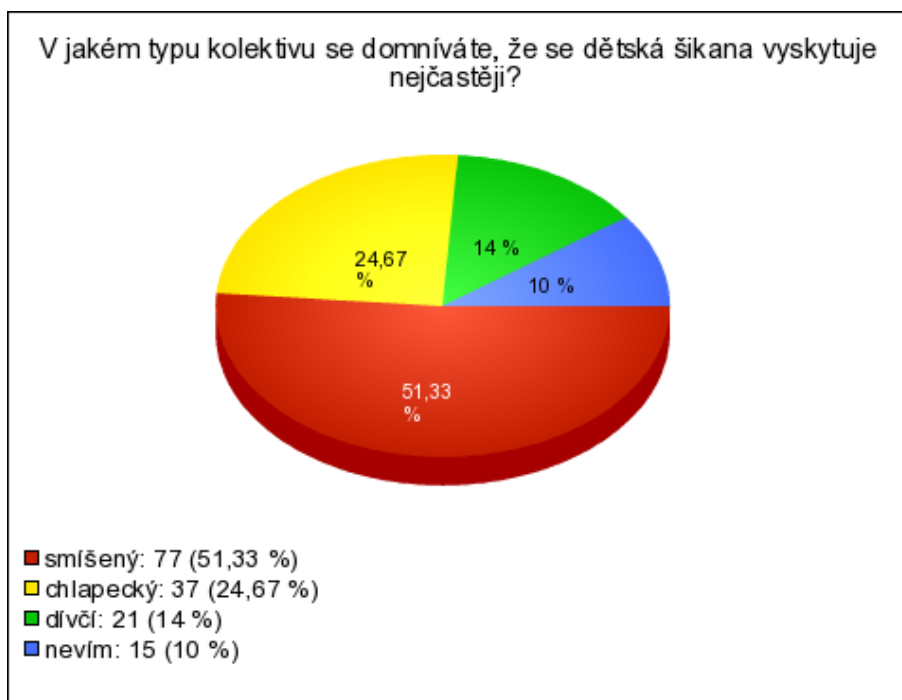
Otázka č. 8: V jakém typu kolektivu se domníváte, že se dětská šikana vyskytuje nejčastěji?

Tab. 11: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 8

odpověď	počet (n)	procenta
smíšený	77	51,33 %
chlapecký	37	24,67 %
dívčí	21	14,0 %
nevím	15	10,0 %

Co se týče kolektivu, ve kterém probíhá šikana, více jak 51% dotázaných odpovědělo, že se domnívají, že dětská šikana se vyskytuje nejčastěji ve smíšeném kolektivu. Dále téměř 25% respondentů se domnívá, že chlapecký kolektiv může být živnou půdou pro šikanu, 14% respondentů odpovědělo, že dívčí kolektiv je nejčastějším místem, kde se šikana rodí. Opět někteří respondenti nedokázali na tuto otázku odpovědět, je jich přesně 10%.

Graf 8: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 8

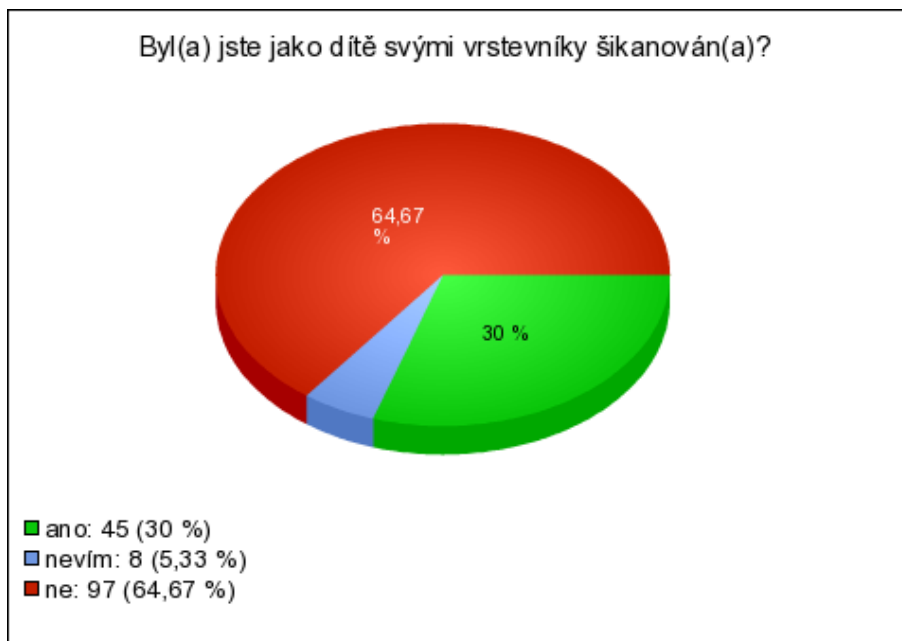
Otázka č. 9: Byl(a) jste jako dítě svými vrstevníky šikanován(a)?

Tab. 12: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 9

odpověď	počet (n)	procenta
ne	97	64,67 %
ano	45	30,0 %
nevím	8	5,33 %

Tyto odpovědi od respondentů jsou pro mou práci přínosné a řekněme povzbudivé, jelikož v první stanovené hypotéze uvádím, že 41% dotazovaných si zažilo šikanu v roli oběti. Tento údaj uvádí Kolář ve svém výzkumu s pomocí dalších odborníků z roku 2001, o který jsem se opřela ve stanovení hypotézy č. 1, a o kterém jsem psala v teoretické části této diplomové práce (podkapitola Rozdělení šikany podle typu agrese a způsobu ublížení). Já mohu nyní konstatovat, že můj výzkumný vzorek zažil šikanu v dětství jen ve 30%, téměř 65% dotázaných šikanu v dětství nezažilo a lehce přes 5% respondentů nedokázalo na otázku odpovědět.

Graf 9: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 9

Otázka č. 10: Šikanoval(a) jste Vy osobně děti v průběhu Vašich dětských let?

Tab. 13: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 10

odpověď	počet (n)	procenta
ne	114	76,0 %
ano	29	19,33 %
nevím	7	4,67 %

Tuto otázku jsem do dotazníkového šetření položila záměrně, i když je to velmi osobní a citlivé téma. Jelikož se ve své práci zabývám charakteristikou všech zúčastněných - i aktérů, a jeden z cílů mé práce je, zda veřejnost dokáže rozpoznat aktéry šikany, bylo nutné položit respondentům i takovou otázku. Výsledek je příznivý, vzhledem k celkovému počtu respondentů a tedy, že 76% dotázaných nikdy nikoho v průběhu dětských let nešikanovalo, lehce přes 19% (konkrétně 19,33%) respondentů šikanovalo jiné dítě a skoro 5% nedokázalo odpovědět. Při čtení této otázky v elektronickém dotazníku, opustili vyplňování dotazníku celkem 2 lidé.

Graf 10: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 10

Otázka č. 11: Účastnil(a) jste se šikanování pasivně, jen jako svědek?

Tab. 14: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 11

odpověď	počet (n)	procenta
ano	75	50,0 %
ne	70	46,67 %
nevím	5	3,33 %

Účast na šikaně je významná a má také negativní dopad na psychiku dítěte. Navíc svědek šikany se postupem času může změnit v agresora, který přihlížením šikany může změnit postoj k věci. Za svědka šikany se považuje přesně 50% respondentů, necelých 47% dotazovaných uvedlo, že nebylo svědkem šikany a 5 lidí nedokázalo na tuto otázku odpovědět.

Graf 11: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 11

Otázka č. 12: Zastal(a) jste se někdy Vy sám oběti šikanování?

Tab. 15: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 12

odpověď	počet (n)	procenta
ano	79	52,67 %
ne	51	34,0 %
nevím	20	13,33 %

Velice pozitivně na mne působí odpovědi na otázku, zda se dotazovaný někdy zastal oběti šikany, protože skoro 53% respondentů uvedlo, že se oběti zastali. Dále 34% uvedlo, že se oběti nikdy nezastali a více jak 13% dotazovaných nedokázalo odpovědět.

Graf 12: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 12

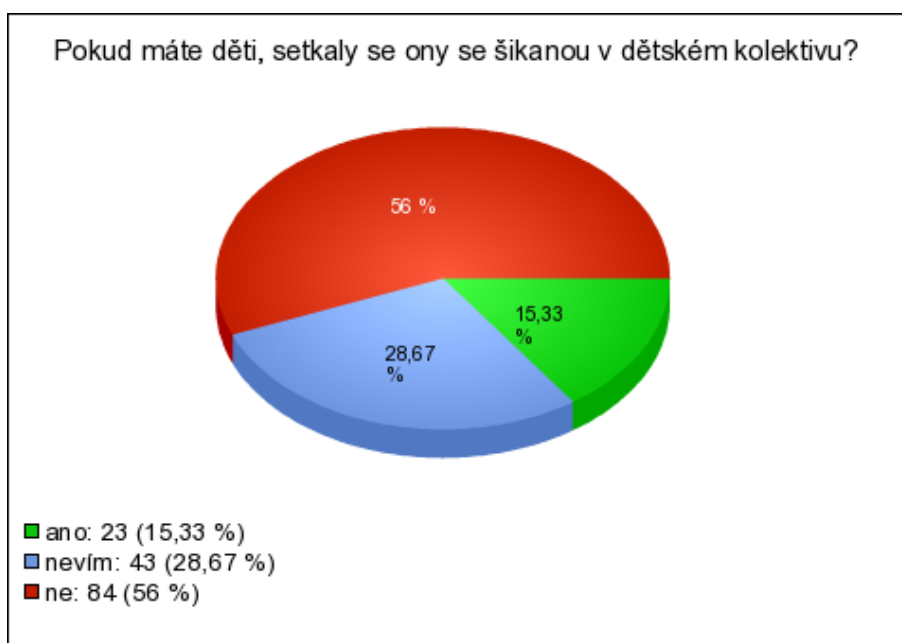
Otázka č. 13: Pokud máte děti, setkaly se ony se šikanou v dětském kolektivu?

Tab. 16: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 13

odpověď	počet (n)	procenta
ne	84	56,0 %
nevím	43	28,67 %
ano	23	15,33 %

Tato otázka byla položena z důvodu toho, pokud odpovídající sám šikanu nikdy nezažil. Přesně 56% dotazovaných uvedlo, se jejich děti se šikanou nesetkaly. Tato hodnota může také obsahovat odpověď, že dotazovaný nemá děti, proto nelze brát výsledek jako zcela vypovídající. Téměř 29% respondentů nedokázalo odpovědět a 15% uvedlo, že jejich děti šikanu v dětském kolektivu zažilo.

Graf 13: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 13

Otázka č. 14: Dítě, které je impulzivní, upovídané, může být úzkostné, s nízkým sebevědomím, necítí pocit viny, má špatný prospěch ve škole, nedokáže se vcítit do druhého jedince, má málo kamarádů, neumí řešit stresové situace, může mít později sebevražedné myšlenky. Jedná se v tomto případě o oběť šikany?

Tab. 17: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 14

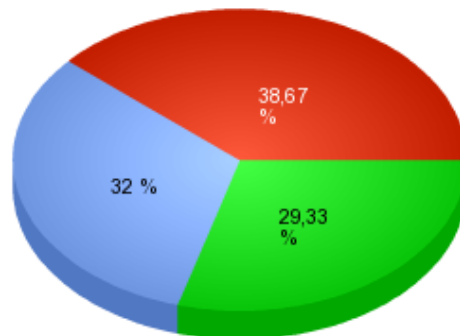
odpověď	počet (n)	procenta
ne	58	38,67 %
nevím	48	32,0 %
ano	44	29,33 %

Ač tato otázka byla od počátku významná, odpovědi na ní byly velmi cenným zjištěním. Charakteristika dítěte byla vytvořena tak, aby si respondent mohl vytvořit představu o agresorovi, i když se v otázce ptám, zda jde o oběť. Otázka je takto položena záměrně. Šlo především o to, aby respondent zjistil typické rysy agresora. Nejvíce odpovědí bylo, ve 39% (38,67%), že se nejedná o oběť. Tato otázka byla správná.

Ve 32% respondenti nedokázali odpovědět a ve 29% uvedli, že se jedná o oběť šikany, což nebyla správná odpověď. Tato otázka ukázala, že je poměrně velké procento lidí, kteří by nedokázali identifikovat útočníka, který se může schovávat pod maskou běžného energického žáka se špatným prospěchem. V otázce byly použity jen některé projevy útočníka. Možnosti povah útočníků jsou různé, jak již bylo vysvětleno v kapitolách v teoretické části, proto uvádím pouze výběr některých z nich.

Graf 14: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 14

Dítě, které je impulzivní, upovídané, může být úzkostné, s nízkým sebevědomím, necítí pocit viny, má špatný prospěch ve škole, nedokáže se vcítit do druhého jedince, má málo kamarádů, neumí řešit stresové situace, může mít později sebevražedné myšlenky. Jedná se v tomto případě o oběť šikany?

■ ano: 44 (29,33 %)
■ nevím: 48 (32 %)
■ ne: 58 (38,67 %)

Otázka č. 15: Dítě, které je tiché, plaché, příliš sebekritické, s náhle zhoršeným prospěchem, není v kontaktu s kamarády, mívá náhlé zdravotní problémy (mohou přetrvávat do dospělosti), může být nějak odlišné nebo je odlišný jeho životní styl. Poukazují tyto znaky na dítě, které prožívá šikanu?

Tab. 18: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 15

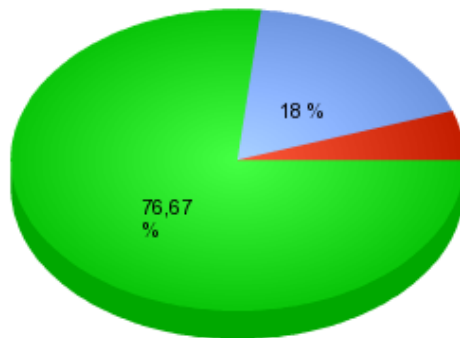
odpověď	počet (n)	procenta
ano	115	76,67 %
nevím	27	18,0 %
ne	8	5,33 %

V této otázce, která byla položena stejným způsobem, jak otázka předešlá, šlo opět o zjištění, zda veřejnost dokáže rozpoznat aktéra šikany, avšak v tomto případě skutečnou oběť. V otázce byla popsána charakteristika oběti a v závěru otázky jsem se dotazovala, zda jde skutečně o šikanované dítě.

Pozitivním zjištěním bylo, že respondenti jsou schopni šikanované dítě rozpoznat podle projevů v chování. Byly uvedeny jen některé možné projevy. Pro kladnou odpověď, že uvedené charakteristiky patří oběti, se rozhodlo skoro 77% dotazovaných, pro odpověď „ne“ se rozhodlo 5,33% respondentů a zbylých 18% nedokázalo odpovědět.

Graf 15: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 15

Dítě, které je tiché, plaché, příliš sebekritické, s náhle zhoršeným prospěchem, není v kontaktu s kamarády, mívá náhle zdravotní problémy (mohou přetrvávat do dospělosti), může být nějak odlišné nebo je odlišný jeho životní styl. Poukazují tyto znaky na dítě, které prožívá šikanu?

■ ano: 115 (76,67 %)
■ nevím: 27 (18 %)
■ ne: 8 (5,33 %)

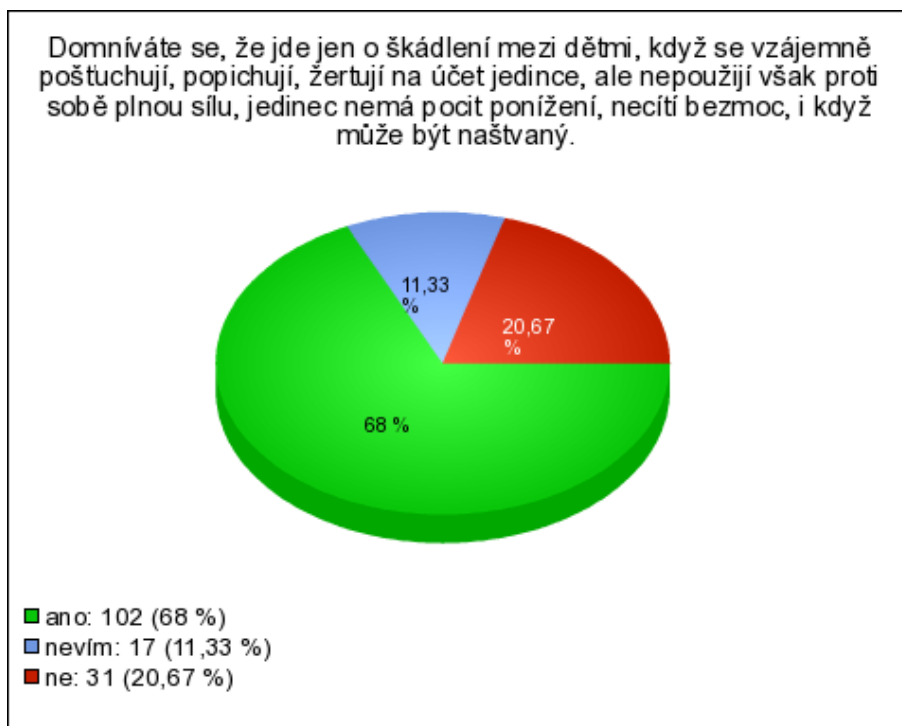
Otázka č. 16: Domníváte se, že jde jen o škádlení mezi dětmi, když se vzájemně pošťuchují, popichují, žertují na účet jedince, ale nepoužijí však proti sobě plnou sílu, jedinec nemá pocit ponížení, necítí bezmoc, i když může být naštvaný.

Tab. 19: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 16

odpověď	Počet (n)	procenta
ano	102	68,0 %
ne	31	20,67 %
nevím	17	11,33 %

Otázka č. 16 byla uvedena z důvodu zjištění schopnosti respondentů identifikovat pouze škádlení mezi dětmi, místo opravdové šikany. Celkem 68% dotazovaných bylo přesvědčeno, že dle popsaných projevů se skutečně jedná o škádlení, nikoli o šikanu. Téměř ve 21% byla odpověď taková, že se nejedná jen o škádlení mezi dětmi a 11% respondentů nedokázalo odpovědět.

Graf 16: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 16

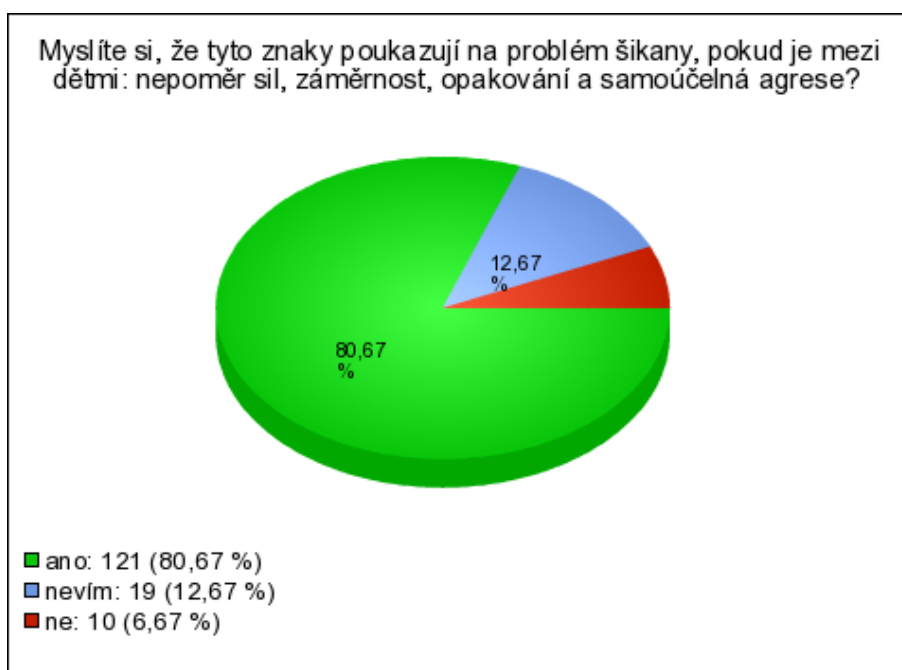
Otázka č. 17: Myslíte si, že tyto znaky poukazují na problém šikany, pokud je mezi dětmi: nepoměr sil, záměrnost, opakování a samoučelná agrese?

Tab. 20: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 17

odpověď	počet (n)	procenta
ano	121	80,67 %
nevím	19	12,67 %
ne	10	6,67 %

Pro kontrolu, zda respondenti vědí, jak se pozná šikana, jsem uvedla otázku č. 17, kde jsem uvedla hlavní znaky šikany. Necelých 81% respondentů se správně domnívalo, že se jedná o šikanu, Necelých 7% si myslelo, že tyto znaky na problematiku šikanu neukazují a skoro 13% respondentů nevědělo, jak odpovědět.

Graf 17: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 17

Otázka č. 18: Lze za projevy šikany v dívčím kolektivu považovat: pomlouvání, zesměšňování, ignorování kolektivem, nadávání?

Tab. 21: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 18

odpověď	počet (n)	procenta
ano	131	87,33 %
nevím	10	6,67 %
ne	9	6,0 %

Otázka 18 byla uvedena v rámci zjištění, zda respondenti dokážou identifikovat počáteční zrod ostrakismu (1. vývojový stupeň šikany) v dívčím kolektivu. Kladným zjištěním bylo, že v 87% respondenti souhlasí, že jde o projevy šikany, 6% uvedlo, že uvedené projevy nepovažují za zrod ostrakismu a zbylých téměř 7% (6,67%) nedokázalo otázku zodpovědět.

Graf 18: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 18

Otázka č. 19: Domníváte se, že sdělovací a komunikační prostředky negativně ovlivňují názor široké veřejnosti na výskyt dětské šikany (zveličování a zkreslování problematiky šikany)?

Tab. 22: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 19

odpověď	počet (n)	procenta
ne	58	38,67 %
ano	47	31,33 %
nevím	45	30,0 %

Odpověď na tuto otázku byla rozdělena na třetiny. Rozdíl v počtu procent nebyl významný. Jedna třetina respondentů (30%) nedokázala odpovědět, zda média zkreslují informace o šikanování. Druhá třetina (31,33%) se domnívá, že informace jsou médií zveličené a tudíž negativně ovlivňují názor a pohled na problematiku šikany široké veřejnosti. Zbytek respondentů čítající téměř 39% se domnívá, že média nevysílají zkreslené informace o šikaně, které by posluchače a diváky negativně ovlivňovaly.

Graf 19: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 19

Otázka č. 20: Zdají se vám informace o dětské šikaně prezentované médii dostačující?

Tab. 23: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 20

odpověď	počet (n)	procenta
ne	95	63,33 %
nevím	36	24,0 %
ano	19	12,67 %

Dle odpovědí na poslední otázku lze konstatovat, že informace z médií o dětské šikaně, se 63% respondentů zdá jako nedostačující. 24% respondentů nedokázalo odpovědět a pouze necelých 13% dotazovaných uvedlo, že médii prezentované informace jsou pro ně dostačující. Tyto odpovědi ukazují, že média se nezabírají prezentací dětské šikany natolik dostatečně, dle mínění veřejnosti, aby poskytla komplexní a reálný pohled na věc. Na tuto otázku by se dala rozvést zcela jistě širokosáhlá diskuze. Je však poměrně alarmující, že téměř dvě třetiny respondentů trápí špatná informovanost o problematice ze stran komunikačních a sdělovacích prostředků.

Graf 20: Grafické znázornění odpovědí na otázku č. 20

5.5 Vyhodnocení stanovených hypotéz

Hypotéza 1:

H1: S různými projevy dětské šikany se, v roli oběti, setkala 41% dotazovaných respondentů. (ověření výzkumu dle Koláře z roku 2001)

Ověření této hypotézy jsem provedla na základě výsledků odpovědí na otázku číslo 9: Byl(a) jste jako dítě svými vrstevníky šikanován(a)? Otázky 5,6 a 7 pak dále rozvíjely tuto otázku. Jak je patrné z tabulky níže, přesně 30% respondentů (45 ze 150 dotazovaných) uvádí, že byli ve svém dětství šikanováni. Na základě výsledků odpovědi na tuto otázku z mnou provedeného průzkumu mohu proto hypotézu, že se s projevy dětské šikany v roli oběti setkala 41% dotazovaných, **zamítnout.**

odpověď	počet (n)	procenta
ne	97	64,67 %
ano	45	30,0 %
nevím	8	5,33 %

Hypotéza 2:

H2₀: Dívky se stejně často setkávají s projevy šikany, v roli útočníka, oběti či svědka, jako chlapci.

H2_A: Dívky se nese setkávají s projevy šikany stejně často, v roli útočníka, oběti či svědka, jako chlapci.

Pro ověření platnosti této hypotézy jsem použila test dobré shody (chí-kvadrát) u odpovědí na otázku č. 5: Pokud víte, co pojem šikana představuje, setkal(a) jste se s ní Vy osobně (buď jako oběť, útočník či svědek)? Otázku č. 5 dále rozvíjela následující otázka č. 6. Tabulku odpovědí jsem však upravila podle toho, jak na otázku č. 5 odpovídali muži a ženy. Protože 1 respondent uvedl, že neví, sloučila jsem jeho odpověď s odpověďmi skupiny ne. Vznikla tak čtyřpolní tabulka, ze které jsem pomocí vzorců níže spočetla hodnotu chí-kvadrát.

odpověď	počet (n)	procenta
ano	115	76,67 %
ne	34	22,67 %
nevím	1	0,67 %

odpověď	ano	ne+nevím
ženy	73	26
muži	42	9

Zvolená hladina významnosti α : 0,05

Počet stupňů volnosti: 1

Výpočet χ^2 :

$$\chi^2 = \frac{(a \times d - b \times c)^2}{n \times (a + b) \times (a + c) \times (b + d) \times (c + d)}$$

$$\chi^2 = \frac{(73 \times 9 - 26 \times 42)^2}{150 \times (73 + 9) \times (73 + 42) \times (26 + 9) \times (42 + 9)}$$

$$\chi^2 = \frac{(657 - 1092)^2}{150 \times 99 \times 115 \times 35 \times 51}$$

$$\chi^2 = 0,0000621$$

Hodnota chí-kvadrát z tabulek: $\chi_{0,05}^2(1) = 3,841$

Protože vypočítaná hodnota $\chi^2 = 0,0000621$ je menší než kritická hodnota $\chi_{0,05}^2(1) = 3,841$, **přijímáme nulovou hypotézu H₂₀**, že se dívky stejně často setkávají s projevy šikany, v roli útočníka, oběti či svědka, jako chlapci. Alternativní hypotézu H_{2A} tudíž zamítáme.

Hypotéza 3:

H3: Třetina lidí přihlížela dětské šikaně jako svědek. (ověření výzkumu dle Macháčkové 2005)

Ověření této hypotézy jsem provedla na základě výsledků odpovědí na otázku číslo 11: Účastnil(a) jste se šikanování pasivně, jen jako svědek? Na základě výsledků na tuto otázku z mého průzkumu mohu hypotézu **zamítnout**, jelikož dotazníkové šetření prokázalo, že právě 50% respondentů bylo svědkem dětské šikany.

Tab. 24: Souhrnná tabulka odpovědí na otázku č. 11

odpověď	počet (n)	procenta
ano	75	50,0 %
ne	70	46,67 %
nevím	5	3,33 %

5.6 Závěrečné shrnutí výzkumného šetření

Empirická část začíná upřesněním výzkumného cíle, který spočívá ve zjištění, zda je široká veřejnost v České republice schopna rozpoznat prvotní signály dětské šikany. Dále bylo podstatné objevit způsob, jakým veřejnost šikanu u dětí vlastně vnímá. Jedním z dílčích cílů bylo odhalit schopnost veřejnosti při identifikování hlavních aktérů šikany. Dalšími dílčími cíli bylo, kolik je v reprezentativním vzorku respondentů obětí šikany a také zjištění velikosti rozdílu mezi dívkami a chlapci, kteří se setkali se šikanou.

Každá otázka v dotazníkovém šetření byla pokládána zcela záměrně. Pokud nesloužila konkrétně pro potvrzení či vyvrácení stanovené hypotézy, zodpovídala vytyčené cíle mé diplomové práce. Každá z položek byla vypracovaná tak, aby respondent mohl odpovědět jednoduše a přímo.

Další podkapitolou je metodologie, která koresponduje s vybraným způsobem sběru dat od veřejnosti. Podstatnou podkapitolou je stanovení hypotéz, na které v závěru empirické části odpovídám. Hlavním bodem empirické části, kterou uvádím, je charakteristika respondentů a průběh samotného šetření, které obsahuje otázky, pod nimiž jsou tabulky a grafy pro lepší přehlednost, doplněné

vyhodnocením. Následuje vyhodnocení hypotéz s již zmiňovanými tabulkami, rovněž pro lepší orientaci.

V prvních třech obecných otázkách jsem sbírala obecné informace o respondentech, kteří vyplnili elektronický dotazník zveřejněný na internetu. Doba, po kterou mohli respondenti dotazník vyplnit byla omezena na 1 týden. Respondentů bylo celkem 150 a vyplnili dotazníkové šetření o 20 otázkách. Respondenti reprezentovali širokou veřejnost od věku 18 let, která by mohla mít osobní zkušenost s dětskou šikanou. Otázky jsou skládány od obecných po konkrétní, a od jednoduchých postupně ke složitějším.

Z výše nasbíraných a vyhodnocených dat lze konstatovat, že dotazník vyplnila větší skupina žen než mužů, s průměrným věkem mezi 25-40 lety a s vysokoškolským vzděláním. Všech 150 respondentů odpovědělo, že ví, co představuje pojem šikana. V další otázce jsem se dotazovala, zda se respondenti již se šikanou setkali, ať už v roli oběti, útočníka nebo svědka a 77% odpovědělo, že ano. Za místo, kde se se šikanou potkali poprvé, uvedlo 37% druhý stupeň základní školy a 30% uvedlo první stupeň základní školy.

V dalších otázkách mne zajímalo, v jakém kolektivu šikanu zpozorovali a jaký druh šikany to byl. Nejčastěji se jednalo o kombinaci psychické a fyzické šikany (ze 37%) ve smíšeném kolektivu (51%). Devátá otázka začínala soubor položek, které byly více osobní a měly zjistit hlubší názor dotazovaných. Jednalo se o skutečné působení v roli oběti, které zažilo 30% respondentů. Následně 19% dotazovaných bylo v roli agresora a 50% respondentů bylo v roli svědka, což nepotvrzuje stanovenou hypotézu 3. Následujících několik položek dokázalo, že dítě–oběť rozpozná většina respondentů, což je dobré znamení. Alarmující je ovšem zjištění, že dítě-agresora nepozná 29% lidí, 32% nedokázalo na otázku odpovědět a jen téměř 39% dotazovaných odpovědělo správně. Typické prvky škádlení rozpoznala dle charakteristiky větší polovina respondentů. To samé nastalo u znaků šikany, kdy velká většina označila tyto znaky za znaky šikany. V případě zjištění šikany v dívčím kolektivu, odpovědělo 87% respondentů na otázku správně a typické projevy šikany u dívek poznalo.

Poslední dvě položky se zabývají médii a jejich vlivu na veřejnost. Lidé zatím nemají přesně a jednoznačně vymezený názor, zda je média negativně ovlivňují

v náhledu na dětskou šikanu. Domnívají se, že jsou ovšem informace o této problematice nedostačující, a to pro 63% respondentů.

ZÁVĚR

Diplomová práce je zaměřena jak směrem teoretickým, čili výkladem přibližujícím typy, znaky, formy, pojmy a zajímavosti problematiky dětské šikany, tak také empirickým, kdy jsem získala data od velkého množství respondentů. Dotazovaní, kteří dotazník vyplnili, mi pomohli, kromě odpovědí na položené otázky, také získat povědomí, jaký mají oni náhled na věc, jaké získali za svůj život zkušenosti se šikanou a jak by poznali jednoho z aktérů šikany.

V teoretické části diplomové práce jsem podrobně popsala pojmy, které se šikanou úzce souvisí, uvedla jsem rozdíl mezi šikanou a šikádlením, kde kladu důraz na schopnost vnímání drobných odlišností během dětských aktivit, které by mohly nést znaky šikany. Kromě prostředí nejčastějšího výskytu šikany, jsem dále uvedla znaky šikany a základní typy a rozdělila šikanu podle typu agrese a uvedla jsem konkrétní způsoby ubližování. Mimo jiné jsem také popsala vývojová stádia podle dvou známých autorů zabývajících se dětskou šikanou.

V další kapitole jsem charakterizovala agresora, oběť, svědka šikany, dále pak dívčí pojetí šikany, důležité varovné signály, které by mohly člověka na probíhající šikanu upozornit a následky, které šikana na aktérech zanechává.

Empirická část obsahuje popis výzkumného cíle, užitou metodologii, která mi pomohla k získání důležitých dat a tím pádem výrazně pozvedla a „dokreslila“ celou tuto práci. Stanovila jsem si celkem 3 hypotézy, které se v závěru 2x nepotvrdily a 1x se mi hypotéza potvrdila. V empirické části charakterizují respondenty, popisují průběh výzkumného šetření doplněného o přehledná grafická znázornění a tabulky s procentuálním vyhodnocením.

Pokud bych měla v závěru odpovědět, jakýma očima veřejnost vnímá dětskou šikanu, určitě bych neodpověděla, že se na problematiku dívá růžovými brýlemi. Veřejnost je s pojmem šikany relativně dobře obeznámena. Ať na dotazníkové šetření odpověděla osmnáctiletá dívka nebo sedmdesátiletý muž ze všech 150 respondentů, všichni měli povědomí a nebezpečí dětské šikany, která ohrožuje naše děti od mateřských škol až po internátní zařízení. Za překvapivé zjištění považuji fakt, že se téměř 77% dotazovaných se šikanou setkalo, 30% respondentů odpovědělo, že byli v roli oběti, 50% dotázaných bylo v roli svědka

a současně 19% respondentů v dotazníku přiznalo, že sami byli útočníky. Za příznivé považují zjištění, že větší polovina respondentů se šikanovaného dítěte zastala.

Co však vidím jako zásadní problém, na který jsem přišla během vyhodnocování dotazníků, je fakt, že položku číslo 14, obsahující charakteristiku agresora, poznalo jen necelých 39% respondentů. Zbylá procenta jsou rozdělena mezi dotazované, kteří nevěděli jak odpovědět nebo si mysleli, že jde o oběť šikany. Na tento zjištěný fakt bych ráda poukázala, protože poskytuje odpověď na jeden z dílčích cílů diplomové práce, a to, jak je veřejnost schopna rozpoznat aktéry šikany. Oběť správně identifikovalo skoro 77% dotazovaných, což spatřuji jako pozitivní zjištění.

Informovanost médií se větší části oslovené veřejnosti jeví jako pozitivně vlivné, bez zkreslených informací, ale množství informací je často vnímáno jako nedostačující. S tím částečně nesouhlasím, jelikož si myslím, že média problematiku šikany ženou směrem ke zvýšené atraktivnosti celé věci, která má za cíl zvýšit hlavně sledovanost a zájem diváků či posluchačů, kteří se zájmem prahnou po násilí a jsou jím častokrát ohromeni.

Agresoři bývají různých povah, typů, zásad a jejich moc ovlivňovat druhé a manipulovat s nimi je pro společnou práci ohrožující. Proto je nutné umět útočníka ve skupině identifikovat, aby nemohl využívat své zbraně, jako je šarm, humor, ochota, komunikativnost nebo pro změnu drzost, falešné sebevědomí nebo třeba i násilí. Pozor tedy na to, jak s agresorem jednat.

Sledováním dětských her a dalších jejich aktivit, je možné pozorovat jedince ve skupině, jeho chování, jednání, postoj a často i slyšet jeho názor. Jak jsem již několikrát uvedla v práci, hranice mezi nevinou dětskou zábavou, při které se aktéři baví, vnímají vzájemné pocity a jsou schopni cítit zodpovědnost za druhého, a opravdovou šikanou, může být strašně tenká. Není dobré ve všech dětských divokých aktivitách ihned spatřovat varovné signály šikany. To by naopak mohlo vypovídat o malé informovanosti a nevědomosti o celé problematice.

SEZNAM LITERATURY

1. ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2
2. BALDRY, Anna. Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect* [online]. Pergamon, 2003, č. 27, 713–732 [cit. 2014-05-26]. DOI: 10.1016/S0145-2134(03)00114-5. Dostupné z: http://dare2.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/18174/Baldry_Child%20Abuse%20%26%20Neglect_27%287%29_2003_u.pdf?sequence=2
3. BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie: pro střední školy a vyšší odborné školy*. Praha: Fortuna, 2001. Učebnice (Fortuna). ISBN 80-716-8754-5.
4. ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou : Fakta, 1999. ISBN 80-902614-1-8
5. ČERNOCH, Felix. *Šikaně stop*. Praha: Ministerstvo obrany ČR - AVIS, 1999, ISBN 8086049140.
6. FIELDOVÁ, Evelyn. *Jak se bránit šikaně*. Praha : Euromedia Group, k.s. – Ikar. 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.
7. FLANNERY, Daniel J. et al Impact of exposure to violence in school on child and adolescent mental health and behavior. *Journal of Community Psychology* [online]. 2004, č. 32, s. 559-573 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: http://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/K_Wester_Impact_2004.pdf
8. GLEW, Gwen et al. Bullying and school safety. *The journal of pediatrics* [online]. 2008, č. 152, s. 123-128 [cit. 2014-04-27]. DOI: 10.1016/j.peds.2007.05.045. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3839286/>
9. HAVLÍNOVÁ, M., Kolář, M. *Sociální klima v prostředí základních škol ČR*. Praha:MŠMT ČR, 2001.
10. JANOSZ, Michel et al. Are There Detrimental Effects of Witnessing School Violence in Early Adolescence?. *Journal of adolescent health* [online]. 2008, č. 43, s. 600-608 [cit. 2014-04-27]. DOI: doi:10.1016/j.jadohealth.2008.04.011. Dostupné z: <http://www.jahonline.org/article/S1054-139X%2808%2900225-5>

11. JIRÁK, Jan. O účincích médií. Metodický portál: Články [online]. 20. 06. 2005, [cit. 2015-03-03]. Dostupný z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/246/O-UCINCICH-MEDII.html>>. ISSN 1802-4785.
12. JIRKOVÁ, Elena. *Šikana v dívčím světě. In: Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: Sborník příspěvků z konference.* Brno: Tribun EU s.r.o., 2009, s. 125-130. ISBN 978-80-7399-857-8.
13. KOLÁŘ Michal. *Bolest šikanování.* Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X
14. KOLÁŘ, Michal. Diagnostika a léčba šikanování v praxi. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém.* Brno: Tribun EU, 2009, s. 13-26. ISBN 978-80-7399-857-8.
15. KOSEK, Jan. *Člověk je (ne)tvor společenský: kapitoly ze sociální psychologie.* Praha: Argo, 2004, ISBN 80-720-3591-6.
16. KYRIACOU, Chris. *Klíčové dovednosti učitele : cesty k lepšímu vyučování.* Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-965-8.
17. LAGERSPETZ, K. H. J. et al Group aggression among school children in tree schools. *Skandinavian journal of psychology.* 1982, č. 23, s. 45-52.
18. LINHART, J., PETRUSEK M., VODÁKOVÁ, A. 1996. *Velký sociologický slovník.* Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5
19. MACHÁČKOVÁ, P. *Problematika šikanování dětí na 2. stupni ZŠ.* Olomouc, 2005. 127 s. Diplomová práce na PdF UP. Vedoucí diplomové práce PhDr. Kamila Holásková, Ph.D.
20. MARJORIBANKS, K. *Families and schools and children's learning. International journal of educational research.* 1994, č. 21, s. 439-555.
21. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže.* Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5
22. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č.j. 28 275/2000–22 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. MŠMT [online]. 8.12.2000 [cit.2013-12-28]. Dostupné z WWW:

http://www.msmt.cz/uploads/soubory/prevence/metodicky_pokyn_k_sikanovaní.doc

23. PAPANIKOLAOU, Maria et al. *Bullying at school: The role of family*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* [online]. 2011, č. 29, s. 433-442 [cit. 2014-04-27]. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.260>. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811027212>
24. PATTERNSON et al. Assertive behavior in children: a step toward a theory of aggression. *Monographs Of The Society For Research In Child Development*. 1967, č. 5.
25. OLWEUS, Dan. Bullies on the playground. *Children on playgrounds*. 1993, s. 85-128.
26. RIGBY, K. *Bullying: modern views*. Athens: Topos, 2008.
27. ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi : jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha : Portál, 1995. ISBN 8071780499
28. ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha : Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.
29. SCHWARTZ, David et al. The early socialization and adjustment of aggressive victims of bullying. *Child development* [online]. 1997, č. 68, s. 665-675 [cit. 2014-04-27]. Dostupné z: <http://www.academicroom.com/article/early-socialization-aggressive-victims-bullying>
30. SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-807-3677-787
31. STEPHENSON, P. a D. SMITH *Bullying in schools. Bullying in the junior school*. Stoke on Trent, England: Trendham books limited, 1989, s. 45-57.
32. SUCHÝ, Adam. Mediální zlo - mýty a realita: souvislost mezi sledováním televize a agresivitou u dětí. Praha: Triton, 2007, *Psyché (Triton)*, sv. č. 49. ISBN 978-807-2549-269.

33. VACEK, Pavel. Šikana, agresori, oběti a „bezradní“ učitelé. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 63-69. ISBN 978-80-7399-857-8.
34. VAŠUTOVÁ, Maria. *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. ISBN 80-7042-691-8.
35. WHITNEY, I. et al A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational research*. 1993, č. 35, s. 3-25.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A: Kazuistika

Příloha B: Dotazník

PŘÍLOHA A: KAZUISTIKA

Kazuistika je o případu dívky, která na druhém stupni základní školy zažila šikanu ze strany svých spolužáků a především spolužaček. Příběh této, dnes již třicetileté matky dvou synů, je ukázkou toho, jak hluboce může být v člověku zakořeněná zášť vůči svým trýznitelům, kteří ji dohnali až k jisté formě sebepoškozování. Dívka, o které se bude v kazuistice psát, ponese fiktivní jméno Marika, aby se předešlo k odhalení její skutečné totožnosti.

Osobní anamnéza

Dívka měla dětství po zdravotní i psychické stránce bez problémů, byla bez vážnějších nemocí, docházela do mateřské školy, měla ovšem školní odklad. Na první stupeň základní školy ve větším rodném městě nastoupila v 7 letech. Chování měla dobré, byla poslušná, v tomto ohledu neměla potíže. Kde ovšem potíže nastaly, byl prospěch. Už od první třídy měla potíže se čtením, psaním, počítáním, natož počítáním slovních úloh. V pedagogicko-psychologické poradně jí byla diagnostikována dysgrafie a dyskalkulie. Bylo doporučeno, aby zůstala na základní škole, kde by měla výuku zvládnout. Její řeč byla rychlá, mnohdy řekla něco dříve, než si uvědomila, jaké to může mít následky. Motorika byla na její věk nedozrálá, dívka působila neohrabaně, nešikovně. Po vzhledové stránce to byla štíhlá dívka, zrzavého typu. Přilnula k jedné kamarádce, která na tom byla podobně jako Marika. Vzájemně si pomáhaly ve škole, odpoledne trávily spolu.

Přechod na druhý stupeň byl zlomový. Třída se promísila s dětmi z jiných tříd, Marika byla umístěna do nesportovní třídy, jelikož v žádném sportu nevynikala. Byla sice ve třídě se svou kamarádkou, ale jinak poznala spoustu nových spolužáků. A tito spolužáci poznali ji. A Marika začala zjišťovat, že s ostatními nemá nic společného. Školní prospěch se opět zhoršil, s učivem bojovala v každém předmětu. Začal se měnit i její postoj ke spolužákům. Odmítala hledat cestu, kterou by se dostala k ostatním dívkám, aby se zapojila do kolektivu. A tehdy se zpečetila Mariky pozice ve společenském žebříčku třídy.

Rodinná anamnéza

Marika žila od malička se svou matkou a o 10 let starším bratrem. Otec s nimi žil do Maričiných 5 let, poté rodinu opustil. Byla v kontaktu i dalšími příbuznými. Žili ve větším průmyslovém městě. Matka neměla stálou práci, mívala brigády, často užívali sociální podpory v nezaměstnanosti.

Průběh šikanování

Šikana Mariky začala obvyklým způsobem – ostrakismem. Děvčata se s ní nechtěla kamarádit, ignorovaly jí, posmívaly se, schválně si u ní šeptaly a používaly její jméno, aby se myslela, že jí pomlouvají. Když byla zkoušená u tabule, smály se, schválně jí špatně napovídaly, ona to nevydržela a okřikla je, ale za to dostala vynadáno od učitele ona. Začala ztrácet nervy, celá třída byla proti ní. Dokonce i chlapci jí ignorovali, nebo se jen smáli. Později začala šikana přitvrzovat. Především na hodině tělesné výchovy, kdy se začali projevovat prvky fyzické šikany. Spolužáci se do Mariky začali naschvál strefovat míčem, mířili na hlavu, na břicho, natahovali jí na žebřiny, kdy jí drželi ruce a kotníky a naznačovali, že ji svléknou. Pokud na ní přišla řada při nějakém sportovním výkonu, začala se stydět, jelikož se jí všichni posmívali. Zažívala i horší chvíle, kdy při převlékání z cvičebního úboru v dívčích šatnách slyšela nehezké urážky na to, jak vypadá. Vysmívali se jí, že příliš hubená a celkově se dobírali Mariky vizáž. Pokud se na ně ohradila, několik dívek ji uchopilo, otočili ji hlavou dolů a strkali jí hlavu do odpadkového koše nebo do záchodové mísy. Ona se už ani nebránila, situaci se smála, což si dívky vyložily, že se to Marice snad i líbí. Když jí pustily, vynadala jim, což byla její jediná obrana. Fyzicky zaútočit na agresorky nemohla, byly výrazně silnější. Mnohokrát si myslela, že by situaci nahlásila třídní učitelce, strach z agresorek jí to ale nikdy nedovolil. Ani učitelé nic nezjistili, ničeho si nevšimli. Skupina agresorek nebo celý třída si nikdy netroufla odhalit jejich zábavu v šikanování Mariky před dospělou osobou. Marika se mnohdy domnívala, že se situace zlepšuje, děvčata se s ní začala bavit, zvala jí ke stolu při obědě a vše vypadalo, že se obrací k lepšímu. Po několika dnech jí ale přivedl do reality další útok od agresorek. Důvěra byla natolik narušená, že Marika přestala komunikovat s celou třídou a útoky na její osobu se stupňovaly. Kromě ostudy, pomluv, posměšků, které se rozšířili po celé škole, se nejhorším útokem stalo, když si jedna z agresorek chtěla na Marice vybit zlost. Tato dívka dostala při zkoušení pětku a Marika se jí viditelně posmívala, v podstatě dívku provokovala. O přestávce

Mariku odvedla na toalety skupina čtyř dívek včetně té, které se vysmívala. Na toaletě Mariku dívky obklopily a hlavní agresorka ji začala fackovat a tahat za vlasy. Schytala i pár ran pěstí do ramene. Marika se bránila tím, že si kryla obličej a hlavu, nebyla schopna se agresorce postavit nebo jí dokonce ránu vrátit. Jediný, kdo jí po tomto incidentu pomohl, byla její věrná kamarádka. I ona ji přesvědčovala, aby vše řekla učitelce, ona si to ovšem nepřála. Nikdy jí nikdo nepomohl, zůstalo na ní, jak se se situací zvládne vypořádat. V průběhu let na druhém stupni se šikana měnila, vyvíjela, ustupovala a zase se vynořovala. Záleželo, jestli se blížily prázdniny, zda bylo před pololetními písemkami nebo vysvědčením.

Následky šikanování a celková prognóza

Dívka utrpěla mnoho psychických ran, modřiny a škrábance se zahojily, ale psychika se jí nezhojila dodnes. Nikdy se nesmířila s tím, že nezapadla do kolektivu, nebyla ničím výjimečná. Bohužel v tomto trendu pokračovala i na učilišti, které nedostudovala, po prvním pololetí školu opustila, na nějaký čas utekla i z domova. Nakonec se ale k matce vrátila a začala manuálně pracovat v místním obchodním domě. Během této doby měla osobní krizi, začala užívat návykové látky, na kterých byla značně závislá. Současně zažila i chvíle, kdy jediným uspokojením v době, kdy neměla přístup k drogám, bylo sebepoškozování ve formě pálení se cigaretou nebo řezání se nožem do rukou. Je pravděpodobné, že to vše má souvislost se šikanou, kterou zažila. O pár let později, kdy po náročné léčbě ze závislosti změnila kompletně svůj postoj k životu, se přestěhovala k příteli, udělala si kosmetický kurz a začala vykonávat povolání, které jí naplňovalo. O za dalších pár let se jí s přítelem narodil syn. S péčí o dítě jí pomáhala matka. Sice jí život s přítelem nevydržel dlouho, ale nyní žije s jiným partnerem, se kterým má dalšího syna. Snaží se užívat si života, v mezích normy, jelikož už zná své hranice.

O tom, čím si prošla, nerada mluví. Snaží se vyhýbat spolužákům ze základní školy, nechodí na srazy, s nikým není v kontaktu kromě své věrné kamarádky, která měla dost podobný pohnutý osud s dobrým koncem jako Marika. Jednou se Marika potkala v baru se spolužačkou, která byla ve skupince agresorek. Tato dívka se s Marikou snažila navázat kontakt, chtěla se jí upřímně omluvit za to, co jí kdysi provedla, ale Marice se vybavily strašné zážitky, které jí tato dívka způsobila. Rozkřičela se na ni, že o žádné omluvy nestojí, že nemá tušení, co si musela vytrpět. Léta nahromaděná zlost ve vteřině vyvěrala na povrch a Marika své agresorce do očí řekla, že jí nikdy

neodpustí, co kvůli ní a jejím kumpánkám musela prožít. Bývalá agresorka se znovu pokoušela navázat kontakt a omluvit se, ale snahy byly marné. Mariky duše byla natolik zasažená, že se ke své minulosti na základní škole vrací velmi sporadicky, nebo v občasných nočních můrách.

PŘÍLOHA B: DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

Jmenuji se Simona Kotašková a studuji navazující magisterské studium obor Sociální pedagogika na Univerzitě Hradec Králové. Prosím o vyplnění krátkého dotazníku, který je anonymní a slouží pouze pro účely mé diplomové práce. Výsledky dotazníkového šetření budou uvedeny v praktické části diplomové práce, která nese název Vnímání dětské šikany očima veřejnosti. Cílem tohoto šetření je zjistit, zda je veřejnost dostatečně informovaná o problematice šikany, jestli dokáže rozpoznat prvotní varovné signály šikany a identifikovat aktéry šikanování. Odpověď, pro kterou se rozhodnete, označte na webovém rozhraní. Vždy je možnost pouze jedné odpovědi.

Otázky:

1. Uveďte, jakého jste pohlaví:

- žena
- muž

2. Vyberte z nabídky Váš věk:

- 18 – 25 let
- 25 – 40 let
- 40 – 55 let
- 55 – 70 let
- starší 70 let

3. Uveďte Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:

- základní
- středoškolské
- vyšší odborné
- vysokoškolské

4. Víte co pojem „šikana“ v obecné rovině představuje?

- ano
- ne

- nevím

5. Pokud víte, co pojem šikana představuje, setkal(a) jste se s ní Vy osobně (bud' jako oběť, útočník či svědek)?

- ano
- ne
- nevím

6. Kde jste se s těmito projevy poprvé setkal(a)?

- mateřská škola
- 1.stupeň základní školy
- 2.stupeň základní školy
- učiliště/střední odborná škola
- pobytové zařízení (internátní zařízení, dětské domovy, atd.)
- nesetkal(a)
- nevím

7. S jakým druhem šikany jste se setkal(a)?

- fyzická
- psychická
- kombinace obou dvou předchozích
- nesetkal
- nevím

8. V jakém typu kolektivu se domníváte, že se dětská šikana vyskytuje nejčastěji?

- chlapecký
- dívčí
- smíšený
- nevím

9. Byl(a) jste jako dítě svými vrstevníky šikanován(a)?

- ano
- ne
- nevím

10. Šikanoval(a) jste Vy osobně děti v průběhu Vašich dětských let?

- ano
- ne
- nevím

11. Účastnil(a) jste se šikanování pasivně, jen jako svědek?

- ano
- ne
- nevím

12. Zastal(a) jste se někdy Vy sám oběti šikanování?

- ano
- ne
- nevím

13. Pokud máte děti, setkaly se ony se šikanou v dětském kolektivu?

- ano
- ne
- nevím

14. Dítě, které je impulzivní, upovídané, může být úzkostné, s nízkým sebevědomím, necítí pocit viny, má špatný prospěch ve škole, nedokáže se vcítit do druhého jedince, má málo kamarádů, neumí řešit stresové situace, může mít později sebevražedné myšlenky. Jedná se v tomto případě o oběť šikany?

- ano
- ne
- nevím

15. Dítě, které je tiché, plaché, příliš sebekritické, s náhle zhoršeným prospěchem, není v kontaktu s kamarády, mívá náhlé zdravotní problémy (mohou přetrvávat do dospělosti), může být nějak odlišné nebo je odlišný jeho životní styl. Poukazují tyto znaky na dítě, které prožívá šikanu?

- ano
- ne
- nevím

16. Domníváte se, že jde jen o škádlení mezi dětmi, když se vzájemně pošťuchují, popichují, žertují na účet jedince, ale nepoužijí však proti sobě plnou sílu, jedinec nemá pocit ponížení, necítí bezmoc, i když může být naštvaný.

- ano
- ne
- nevím

17. Myslíte si, že tyto znaky poukazují na problém šikany, pokud je mezi dětmi: nepoměr sil, záměrnost, opakování a samoučelná agrese?

- ano
- ne
- nevím

18. Lze za projevy šikany v dívčím kolektivu považovat: pomlouvání, zesměšňování, ignorování kolektivem, nadávání?

- ano
- ne
- nevím

19. Domníváte se, že sdělovací a komunikační prostředky negativně ovlivňují názor široké veřejnosti na výskyt dětské šikany (zveličování a zkreslování problematiky šikany)?

- ano

- ne
- nevím

20. Zdají se vám informace o dětské šikaně prezentované médií dostačující?

- ano
- ne
- nevím